

Proszę do 25 marca br. o zapoznanie z załączonymi treściami podręcznikowymi, a następnie rozwiązanie adekwatnych zadań z kart pracy (w przypadku kl. IV zadania w podręczniku).

Są to materiały obowiązkowe, więc większość z Was ma je już w wersji papierowej. Nie mniej jednak przesyłam wersję elektroniczną.

W razie trudności ze zrozumieniem treści lub znalezieniem prawidłowych rozwiązań proszę o kontakt email: info@lekcje-historii.com i/lub Skype: wojtek5324 w czasie, jaki jest przewidziany na lekcje.

9 „Młodsze lata swe naukami poleruj” Edukacja szlachcica

PRZYPOMNIJ SOBIE

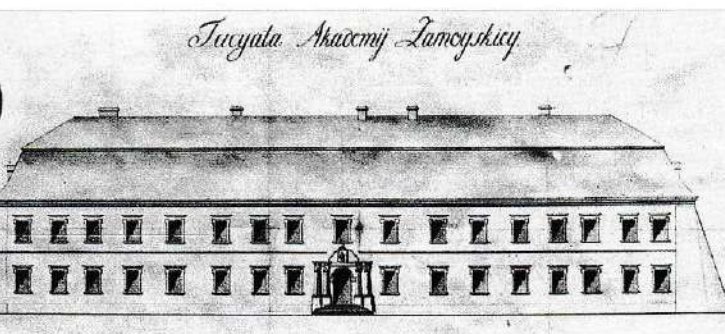
- Wiadomości o zaangażowaniu szlachty w życie polityczne Rzeczypospolitej Obojga Narodów.
- Metody edukacji dzieci i młodzieży w okresie średniowiecza.

Epoka nowożytna w kulturze szlacheckiej Rzeczypospolitej to nie tylko barwna obyczajowość życia społecznego i publicznego, to również okres, w którym dużą wagę przywiązywano do wykształcenia dzieci, by te podtrzymywały tradycje rodzinne i państwowe.

PRZEMIANY W EDUKACJI POLSKIEJ EPOKI NOWOŻYTNEJ

Okres od XVI do XVIII stulecia obejmuje w dziejach polsko-litewskiego państwa aż trzy epoki kulturowe – renesans, barok i oświecenie – które odcisnęły piętno na systemie edukacji młodzieży, zwłaszcza szlacheckiej.

Nauki pobierane w domu przez szlacheckie dzieci były początkowym etapem edukacji, wstępem do właściwego kształcenia w szkole. W czasach renesansu podstawowy etap edukacji szkolnej stanowiła nauka w szkole parafialnej. Jednak zdobyte w niej wykształcenie nie było wystarczające dla szlachcica – obywatela. Dlatego w tej epoce powstało w Polsce wiele nowoczesnych szkół średnich, tzw. **gimnazjów humanistycznych**. Na wysokim poziomie wykładano w nich matematykę, astronomię, teologię, gramatykę, retorykę i poetykę. Uczniowie poznawali także pisma starożytnych autorów, co pomagało im w nauce języków klasycznych oraz w opa-

Stanisław Staszic (1755–1826), pomnik w parku Staszica w Łodzi

Budynek Akademii Zamojskiej, rysunek architektoniczny z 1810 r.

Kanderz Jan Zamojski, fundując akademię, wypowiedział słynne i do dziś aktualne słowa: „Takie będą Rzeczypospolite, jakie ich młodzieży chowanie”. Z akademią w Zamościu związany był między innymi jeden z najwybitniejszych polskich działaczy oświeceniowych XVIII i XIX w. – Stanisław Staszic.

nowywaniu sz
jak chociażby
ki poziom ksz
i luterkańska w
powstawać pie
dego stanu sp
kształcenia.

Rosła równi
czy Elblągu –
cenia. Pojawił
w tym czasie
szkołą dla pleb
ło synów na st
Padwą) oraz n
również na ur

Niekorzystn
pił zmierzch s
Rakowskiej (1
się przez Rzec
już odbudowa
dzieci. W tym
jezuickiego, kt
twem innowie
wilejem najwy
lu szkół para
wymiaru pańs
wiły edukację
mieszczanstw
poziomie, a w
synów magna

Głębokie zn
przyniosły dop
pojawily się ju
bowano zreorg
i otworzyć na
kiego. Jednak p
programem n
sława Konarsk
zakon pijarów
(1765 r.), a nad
reformy eduk
Polski oraz jez
efekty tego ost
narodowości i

MODEL KSZ
Wśród szlachty
ne i wiązało s
politycznym. I

we
j”

Obojga Narodów.

arwna obyczajowość
związany do wy-

aż trzy epoki kultu-
młodzi, zwłasz-

edukacji, wstępem
szkolnej stano-
wystarczające dla
czesnych szkół śred-
nawo w nich mate-
nie poznawali także
nych oraz w opa-

itektoniczny z 1810 r.

dział słynne i do dziś
młodzi chowanie”.
jeden z najwybitniejszych
Stanisław Staszic.

nowywnaniu sztuki dyskusowania. Część tych gimnazjów poziomem zbliżała się do szkół wyższych, jak chociażby założona przez biskupa Lubrańskiego w Poznaniu tzw. Akademia Lubrańskiego. Wysoki poziom kształcenia utrzymywały także szkoły innowiercze: arińska w Rakowie, braci czeskich i luterańska w Lesznie czy kalwińskie w Krakowie i Dubiecku. W drugiej połowie XVI w. zaczęły powstawać pierwsze **kolegia jezuickie**. Były to bezpłatne szkoły średnie dostępne dla młodzieży z każdego stanu społecznego. Nauka w nich opierała się na nowoczesnym, humanistycznym programie kształcenia.

Rosła również liczba uczelni wyższych. W połowie XVI w. powstały gimnazja w Gdańsku, Toruniu czy Elblągu – były to początkowo szkoły średnie, które szybko osiągnęły akademicki poziom kształcenia. Pojawiły się też nowe **akademie** – w **Wilnie** (1579 r.) oraz **Zamościu** (1594 r.). Zmniejszyła się w tym czasie rola Uniwersytetu Jagiellońskiego, który w opinii szlachty coraz bardziej stawał się szkołą dla plebejuszy (młodzieży mieszczańskiej i chłopskiej). Wielu zamożnych szlachciców posyłało synów na studia zagraniczne. Największą popularnością cieszyły się uniwersytety włoskie (Bologna, Padwa) oraz niemieckie (Wittenberga, Lipsk), chociaż polską młodzież szlachecką można było spotkać również na uniwersytetach w Niderlandach (Lowanium, Lejda) czy Francji (Paryż, Orlean).

Niekorzystne zjawiska w polskiej oświacie zaczęły pojawiać się w pierwszej połowie XVII w. Nastąpił zmierzch szkolnictwa innowierczego, do czego w dużej mierze przyczyniła się likwidacja Akademii Rakowskiej (1638 r.). Spadł też poziom nauczania w Akademii Zamojskiej. Wojny, które przetoczyły się przez Rzeczpospolitą w połowie XVII w., doprowadziły do zniszczenia sieci szkół – nie została ona już odbudowana. Spowodowały też zubożenie szlachty i ograniczanie przez nią nakładów na edukację dzieci. W tym czasie obniżeniu uległ także poziom nauczania jezuickiego, które nie musiało teraz rywalizować ze szkolnictwem innowierczym. Powoli wykształcenie stawało się przywilejem najwyższych warstw społecznych. Zniszczenie wielu szkół parafialnych, zubożenie wsi oraz zwiększanie wymiaru pańszczyzny utrudniły, a często nawet uniemożliwiły edukację chłopów. Praktycznie tylko szlachtę i bogate mieszczaństwo stać było na kształcenie dzieci na wysokim poziomie, a wyjazdy na studia zagraniczne stały się domeną synów magnackich.

Głębokie zmiany w systemie edukacji w Rzeczypospolitej przyniosły dopiero oświeceniowe idee. Pierwsze tego oznaki pojawiły się już za rządów Augusta II, kiedy to w 1721 r. próbowano zreorganizować podupadły Uniwersytet Jagielloński i utworzyć na nim katedry języków francuskiego i niemieckiego. Jednak pierwszą oświeceniową szkołą z nowoczesnym programem nauczania było założone w 1740 r. przez **Stanisława Konarskiego Collegium Nobilium** prowadzone przez zakon pijarów. Dalszym krokiem w reformie systemu edukacji było utworzenie **Szkoły Rycerskiej** (1765 r.), a nade wszystko powołanie **Komisji Edukacji Narodowej** (1773 r.). Dokonała ona gruntownej reformy edukacji, zwiększając nacisk na przedmioty przyrodnicze oraz naukę historii i geografii Polski oraz języka ojczystego. Dużą wagę przykładano też do wychowania patriotycznego. Pierwsze efekty tego ostatniego widoczne były już w dziele *Konstytucji 3 maja* oraz w zaangażowaniu wszystkich narodowości i stanów I Rzeczypospolitej w wojnie z Rosją w 1792 r. i powstaniu kościuszkowskim.

MODEL KSZTAŁCENIA SZLACHCICA

Wśród szlachty i magnaterii przekonanie o konieczności kształcenia swoich dzieci było dość powszechne i wiązało się z przeświadczeniem, że jedynie wykształcony człowiek może brać udział w życiu politycznym. Potwierdzają to uwagi, jakie do swoich synów kierowali wybitni politycy i wodzowie

Stanisław Konarski (1700–1773),
rycina z XIX w.

Portret Marii Ludwiki Gonzagi, żony Władysława IV, a następnie Jana Kazimierza, przypisywany Justusowi van Egmontowi, ok. 1650 r.

Na dworze królewskim w Polsce w pierwszej połowie XVII w. przebywały kolejno trzy królowe Habsburżanki, a następnie Francuzka Ludwika Maria. Młode szlachcianki będące damami dworu królowych musiały opanować język niemiecki, a później francuski, by mogły porozumieć się z królową, do służby której były przeznaczone.

Rzeczypospolitej. Jan Karol Chodkiewicz pisał: „Ucz się, bo głupim być szlachcicowi nic srośniejszego”. A Stanisław Żółkiewski pouczał: „Młodsze lata swe naukami poleeruj, nie daj się nikomu w młodości twojej od tego odwozdzić. Mnie wierz, z nauki wielką podporę i wielki ratunek do godności, do służby Rzeczypospolitej, do wszelakiego uczciwego życia mieć będziesz”.

Poziom wykształcenia szlachty był zróżnicowany. Właściwie każdy szlachcic w młodości pobierał nauki, chociaż często kończył je zbyt wcześnie. Zauważył to nawet nuncjusz papieski Honorat Visconti,

który pisał, że Polacy zazwyczaj nie zdobywają wiedzy na wysokim poziomie. Stwierdzał też, że przeciętnemu Polakowi wystarcza, gdy nauczy się gładko mówić i wplatać w wypowiedź klasyczne cytaty. Nie wszyscy oczywiście poprzestawali na takim poziomie edukacji. Było wielu szlachciców, którzy swoją dalszą naukę traktowali bardzo poważnie, kończyli nawet studia.

DOM – POCZĄTKI WYCHOWANIA

Kształcenie chłopców i dziewcząt szlacheckich rozpoczynało się w domu rodzinnym. Młody szlachcic zapoznawał się z dziejami rodu, życiorysami najważniejszych jego przedstawicieli, a przy okazji z niektórymi wydarzeniami z historii państwa. Takie wychowanie budziło miłość do własnego rodu, uczyło podtrzymywania tradycji, a także kształtowało postawę patriotyczną. Dużą rolę w tym etapie edukacji, zwanej niekiedy emocjonalną, odgrywały kobiety – matki, babki. To one przekazywały tradycje rodowe kolejnym pokoleniom.

Edukacja dziewcząt była przez długi czas ograniczona do wychowania domowego. Jego podstawę stanowiła nauka haftowania, tańca oraz prac domowych. Z czasem bogatsza szlachta zaczęła uczyć swoje córki czytania i pisania, a także języków obcych, co było konieczne, gdy zamierzano córkę wysłać na dwór magnacki czy królewski. Później, gdy powstały szkoły zakonne, kształcenie dziewcząt wyszło poza dom rodzinny. Zasady funkcjonowania gospodarstwa młode szlachcianki poznawały, pomagając matce czy później mężowi. Wiedza ta była bardzo przydatna, gdyż kobiety często musiały prowadzić dom pod nieobecność mężczyzny, zajętego działalnością polityczną lub biorącego udział w wojnie.

SZKOŁA – DRUGI ETAP EDUKACJI

W czasie wychowania domowego młody szlachcic mógł uczęszczać do szkoły parafialnej, gdzie uczył się czytania i pisania. Jednak właściwy etap jego edukacji zaczynał się w szkole średniej. W pierwszej połowie XVI w. było to najczęściej gimnazjum humanistyczne, a w późniejszym okresie kolegium jezuickie lub pijarskie. Doskonalono tam znajomość łaciny, która była niezbędna w życiu publicznym jako język ludzi uczonych, kancelarii oraz dyplomacji. Duży nacisk kładziono na naukę gramatyki, poetyki oraz retoryki koniecznej dla opanowania sztuki oracji.

Młody szlachcic uczył się także podstaw języków obcych, zwłaszcza niemieckiego, później francuskiego. Zapoznawał się też z prawem i historią, z której czerpano wzorce polityki i postępowania z ludźmi. Poza dyscyplinami naukowymi w kolegiach wiele czasu poświęcano na doskonalenie jazdy konnej, fechtunku i strzelania. Umiejętności te okazywały się później bardzo przydatne zarówno

w życiu codziennym czył naukę w od sytuacji ekonomicznej, że dalsza nauka praktykę na d

PEREGRYN

Wyjazdy zagranicę szlacheckich i uboższych, w strojach, w

Ci, którzy w mi wstępny mi. Zazwyczaj trwają w Europie Zachodniej.

Młody szlachcic sam. Zawsze tury (gubernier) oraz droży liczebnie. Bogatsza szlachta towarzysza jego wyjazdu, który w tym celu na koszt zamieszkałego.

Perceptor podróż także czuwał nad nim. ciec często przetrzymywał na tronem i informację jego latorośli.

Same podróże mógł odwiedzić co najmniej jeden. Pozwalało mu to dzięki czemu

Rzadko zdobywał wiedzy w jakimś kierunku. Dzięki podróży wojskową i inżynierską czy francuską.

Z podróży z pewnością wiedzą

Po powrocie mywał wkrótce królewskim.

Przedstawiciel w XVI w. tradycje syłanie dzieci i nom i praktyki spowodował g

IV, a następnie Jana
ntowi, ok. 1650 r.

XVII w. przebywały
ancuzka Ludwika Maria.
wych musiały opanować
porozumieć się z królową,

ewicz pisał: „Ucz się,
śniejszego”. A Stani-
lata swe naukami po-
twojej od tego odwo-
ię i wielki ratunek do
o wszelakiego uczi-

nicowany. Właściwie
iaż często kończył je
ki Honorat Visconti,
wierdzał też, że prze-
edź klasyczne cytaty.
a szlachciców, którzy

ym. Młody szlachcic
wicieli, a przy okazji
ś do własnego rodu,
żą rolę w tym etapie
ne przekazywały tra-

ego. Jego podstawę
szlachta zaczęła uczyć
nierzano córkę wysłać
nie dziewcząt wyszło
oznawały, pomagając
o musiały prowadzić
go udział w wojnie.

rafialnej, gdzie uczył
redniej. W pierwszej
m okresie kolegium
a w życiu publicznym
na naukę gramatyki,

ckiego, później fran-
lityki i postępowania
a doskonalenie jazdy
o przydatne zarówno

w życiu codziennym, jak i czasie wojen. Nie zaniedbywano również nauki tańca. Szlachcic kończył naukę w kolegium w wieku 16–17 lat. Dla wielu był to koniec edukacji. Niektórzy, w zależności od sytuacji ekonomicznej rodziny, decydowali się na dalsze kształcenie swoich synów. Inni zaś uważali, że dalsza nauka nie przygotowuje ich do życia publicznego czy trudów wojennych i oddawali synów na praktykę na dwory – królewski lub magnacki – albo do wojska.

PEREGRYNACJE I NAUKI

Wyjazdy zagraniczne miały nie tylko charakter naukowy. Ich celem było też poznanie przez synów szlacheckich sposobu życia arystokracji w innych państwach, a także funkcjonujących tam modeli ustrojowych, gospodarczych lub militarnych.

Ci, którzy wybierali się za granicę, aby pobierać nauki, najczęściej swój wyjazd poprzedzali studiami wstępnymi w kraju. Następnie ojciec decydował o długości oraz kierunku podróży zagranicznej. Zazwyczaj trwała ona kilka lat, a jej celem były studia na którymś z renomowanych uniwersytetów Europy Zachodniej.

Młody szlachcic nie wyruszał w podróż zagraniczną sam. Zawsze towarzyszył mu **preceptor** (wychowawca, guwerner) oraz służa (z uwagi na wysokie koszty podróży liczebność służby z reguły mocno zredukowano). Bogatszą szlachtę stać było na wysłanie wraz z synem towarzysza jego podróży, najczęściej uboższego krewnego, który w ten sposób zyskiwał możliwość nauki na koszt zamożnego krewniaka.

Preceptor pełnił nie tylko funkcję wychowawcy, lecz także czuwał nad wypełnianiem instrukcji, którą ojciec często przygotowywał dla syna na taką podróż. Utrzymywał również korespondencję ze swoim patronem i informował go o postępach i działaniach jego latorośli.

Same podróże planowano tak, by młody szlachcic mógł odwiedzić kilka krajów i w każdym studiować co najmniej jeden rok na znanym uniwersytecie. Pozwalało mu to na poznawanie różnych języków, dzięki czemu szlachta polska słynęła z umiejętności porozumiewania się z różnymi narodami.

Rzadko zdarzało się, by szlacheccy synowie dążyli w czasie studiów do znacznego pogłębienia wiedzy w jakimś konkretnym kierunku. Zmieniając uczelnie, często zmieniali też kierunki studiów. Dzięki podróżom młodzi szlachcice poznawali również zachodnioeuropejską gospodarkę, sztukę wojskową i inżynierię. Mogli też podziwiać architekturę, zwiedzać zabytki sakralne i pałace włoskich czy francuskich arystokratów.

Z podróży zagranicznych wracali z dość dobrą znajomością jednego lub dwóch języków obcych, pewną wiedzą dotyczącą polityki, wojskowości, filozofii i historii.

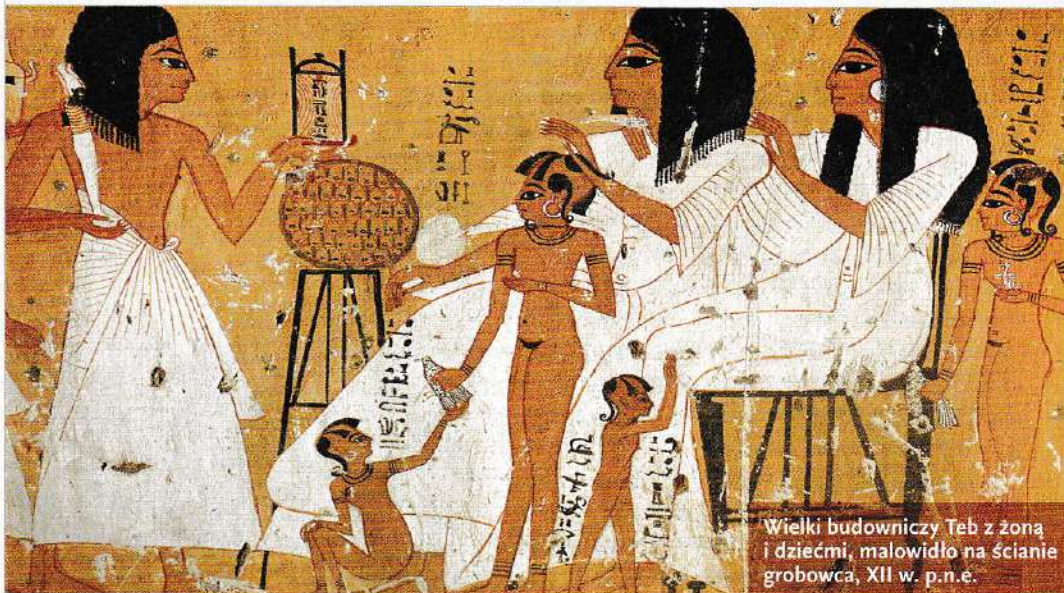
Po powrocie do domu szlachcic pozostawał do dyspozycji ojca. Dzięki jego wstawiennictwu otrzymywał wkrótce jakiś urząd, dowództwo chorągwi albo rozpoczynał karierę polityczną na dworze królewskim.

Przedstawiony tu model wychowania i edukacji młodego szlachcica wynikał z zapoczątkowanej w XVI w. tradycji. Dotyczył on głównie bogatszej części szlachty, gdyż uboższych nie stać było na posyłanie dzieci na naukę za granicę. Wychowanie szlacheckie nie uległo w XVII w. zasadniczym zmianom i praktycznie utrzymało się w podobnej formie do połowy XVIII w. Dopiero wpływ oświecenia spowodował gruntowną reformę systemu szkolnictwa w Rzeczypospolitej.

Rodzina od starożytności do końca XVIII w.

STAROŻYTNOŚĆ

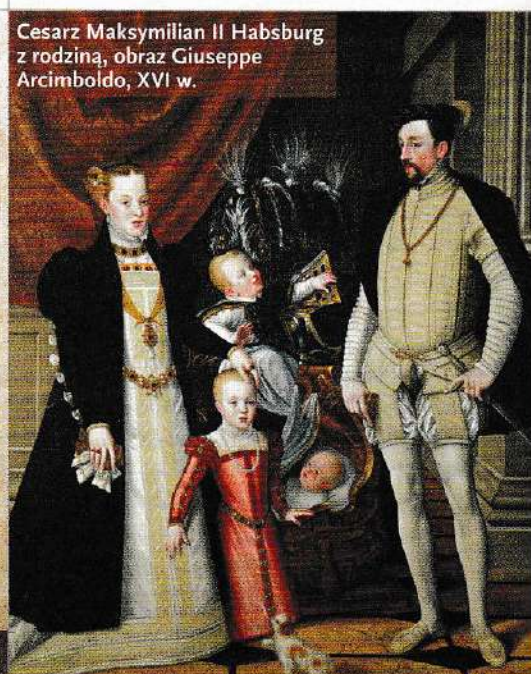
Wielki budowniczy Teb z żoną i dziećmi, malowidło na ścianie grobowca, XII w. p.n.e.

ŚREDNIOWIECZE

Car Bułgarii Iwan Aleksander z rodziną, miniatura z XIV w.

NOWOŻYTNOŚĆ

Cesarz Maksymilian II Habsburg z rodziną, obraz Giuseppe Arcimboldo, XVI w.

Wzrost Francji Ludwik XVI

PRACA Z INFOGRAFI

- Na podstawie ilustracji spr...
- Na podstawie ilustracji i wi... do XVIII w.

XVIII WIEK

Król Francji Ludwik XVI z rodziną, obraz Charles'a Müllera z XIX w.

PRACA Z INFOGRAFIKĄ

- Na podstawie ilustracji spróbuj określić relacje między rodzicami a dziećmi ukazane przez artystów.
- Na podstawie ilustracji i wiedzy pozaźródłowej wyjaśnij, w jaki sposób zmienił się model rodziny w okresie od starożytności do XVIII w.

WYKONAJ POLECENIA

1. Wyjaśnij, czym kierowała się szlachta Rzeczypospolitej, decydując się na powszechną edukację własnych dzieci.
2. Przedstaw, jaką wiedzę i umiejętności zdobywał szlachcic w ramach edukacji domowej, a jaką w ramach nauki szkolnej.
3. Scharakteryzuj przemiany w systemie edukacji Rzeczypospolitej w epoce nowożytnej. Określ, w jakim zakresie wpłynęły one na model kształcenia polskiego szlachcica.

WYRAŻ OPINIĘ

Oceń, czy i w jakim stopniu stwierdzenie „podróże kształcą” można odnieść do systemu edukacji szlachty Rzeczypospolitej XVI–XVIII w. Czy dzisiaj to stwierdzenie jest także aktualne?

PRZEANALIZUJ TEKSTY

1. Fragment książki *Sarmatyzm* autorstwa Stanisława Grzybowskiego, współczesnego badacza.

Wychowanie takie [emocjonalne – przyp. red.] miało w założeniu wykształcić przyszłego obywatela i obrońcę ojczyzny. Gdy na starszodeckim nagrobku kilkuletniego dziecka czytamy, iż zły los nie pozwolił mu [...] *inszych laty gonić, sławą dźwigać dom Lipskich, Polski mieczem bronić*, mamy do czynienia ze świadomym programem wychowawczym, widocznym nawet w kolejności elementów. Sława rodu służyła wyrobieniu miłości ojczyzny, bo ze służby ojczyźnie płynęła; służyła również zrozumieniu takich pojęć jak praca i poświęcenie. Wychowanie małych Sobieskich, Marka i Jana, prowadzone wprawdzie przez babkę, a następnie przez matkę, łączyło się z rozpatrywaniem bohaterskiego życiorysu i tragicznej śmierci pradziada, Stanisława Żółkiewskiego, z nabożnym oglądaniem pamiątek, w tym i skrwawionej szaty hetmańskiej, oraz z nauką słów z pomnika nagrobnego: *O jakże słodko i przystojnie umrzeć za ojczyznę*. Nie jednostkowy to przykład wyrabiania właśnie w małym dziecku uczuciowego stosunku do bohaterskiego zgonu, do śmierci odartej z otoczki strachu i ukazanej jako zaszczyt. I nie przypadek to, że emocjonalnym wychowaniem, nawet służbie rycerskiej służącym, kieruje kobieta. [...] Nie tylko dlatego tak było, że niejedna szlachecka czy magnacka żona posiadała męski charakter czy temperament. Również dlatego, że przy dużej różnicy wieku w małżeństwie, bliższa nieraz laty synowi niż mężowi, łatwiej mogła wywrzeć wpływ emocjonalny i kształtować odpowiednio wcześniej dziecinny charakter, zwłaszcza gdy sama była prawie dzieckiem.

S. Grzybowski, *Sarmatyzm*, Warszawa 1996, s. 12–13.

- Wyjaśnij, dlaczego autor wychowanie, jakie odbierał w domu młody szlachcic, nazywa wychowaniem emocjonalnym. Jakie elementy składały się na takie wychowanie i co było jego celem?
- Określ, jaką rolę w wychowaniu szlacheckim odgrywały kobiety i czym to było spowodowane.

2. Fragment testamentu hetmana Stanisława Żółkiewskiego (1547–1620).

Moja najmilsza małżonko wiedz syna naszego [...]. Rubieszów, Kałusze, ukrainne majątności, a choćby i Dziedziłów z Kulikowem puść mu, kiedy się ożenie. [...] Używaj wszystkiego, póki cię pan Bóg raczy chować. A ty, synu mój, jakomci to z młodości twej intymował [poinformował] pana Boga przed wszystkim i bojażń imienia jego św. miej przed oczyma; matkę twoją miej we czci i w poszanowaniu, jeśli sobie czego dobrego życzysz, a mieć tego bez błogosławieństwa bożego nie możesz. [...] i ja na sobiem doznał, że cokolwiek mi się dobrego na świecie działo, nie z mojej jakiej godności, ale że [...] pamiętałem zawsze pilnie na bojażń bożą. Sam pan Bóg mię wspierał, [...] że mnie tak ozdobił, iż dom nasz starożytny szlachecki do tej zacności przywiódł, iż będzie inter familias triumphales [między rodziny triumfami sławne] policzony. Bierz też ztąd dokument, że ja nie piętą w piasku wierząc do tego przyszedł, ale pracując wiernie, odważnie królom panom moim i rzeczpospolitej ojczyźnie swej służąc. Czyżże i ty tak, nie jako wiele innych, co do próżnowania, do wczasów, do zabaw nienależitych oddali się a służbę rzeczpospolitej desceruerunt [opuścili], służ ty królowi jegomci panu swemu wiernie, zyczliwie i ojczyźnie swej. Na tym fundamentie wszystko sadząc: bojażni pana Boga naszego, będziec się dobrze działo, przedłuży pan Bóg żywota jako i mnie, [...] że jest plenus dierum [w podeszłym wieku]. Więcej też za to że w wielkiej miał uczciwości i poszanowaniu rodzice swoje. Szanujże i ty, jakom ci już nieraz zalecał [...].

Pisma Stanisława Żółkiewskiego kanclerza koronnego i hetmana z jego popiersiem, wyd. A. Bielowski, Lwów 1861, s. 292–294.

- Wskaż wytyczne, które w sprawie wychowania Żółkiewski przekazał w testamencie swojej żonie.
- Opisz rady, jakich Żółkiewski udzielił synowi. Na jakich wartościach opierały się ojcowskie rady zapisane w testamencie?
- Wyjaśnij, czy rady, których hetman udzielił synowi, można uznać za wciąż aktualne. Odpowiedź uzasadnij.

10

1. Przedsta...
kobiety i...
2. Porówna...
Rzymie...
starożytn...
3. Wyjaśnij...
Przedsta...
4. Przeczyt...
Eschenb...

[Graf (hrabia) ...
swoich synów ...
i sami zatroszc...
Rzekł im:]
„Pilnie teraz uw...
nagrodę dają p...
Męża może też...
co nagradza s...
lennem hojnym...
Ku panom win...
zmysł kierowa...
i korzystać z ic...
Ma cesarz Karo...
waszą siłę, m...
na jego rozkaz...
Tak kazał, wole...
A więc zegnali...
Jak często ich g...
doznali ile też...
jak sprawnie sz...
miłość pań i ch...
w rycerskim tru...
jak dzielnie so...
by zaszczyt...
Jechali, aby s...
Słyszeliście już

- A. Jakie wsk...
- B. Wyjaśnij,
- C. Opisz kon...
- D. Wskaż, ja

11

Miłość romantyczna

PRZYPOMNIJ SOBIE

- Nazwiska i dokonania przedstawicieli romantyzmu poznanych w gimnazjum.
- Najważniejsze wydarzenia wpływające na politykę i kulturę przełomu XVIII i XIX w.
- Znaczenie pojęcia „jakobinizm”.

Romantyzm, czyli prąd o charakterze ideowo-literacko-artystycznym, narodził się na przełomie XVIII i XIX wieku w Niemczech, Anglii i Francji. Do Polski romantyzm zawitał nieco później, w trzecim dziesięcioleciu XIX w., i trwał mniej więcej do wybuchu powstania styczniowego (1863 r.). Prąd ten dominował w myśleniu i życiu kulturalnym w czasach wydarzeń historycznych ważnych dla całej Europy. Wielka Rewolucja Francuska (1789 r.) sprawiła, że do głosu doszła francuska burżuazja, co zburzyło wielowiekowy porządek społeczny. Natomiast okres panowania Napoleona sprzyjał rozwojowi dążeń narodowościowych, a legenda otaczająca Bonapartego przyczyniła się do nowego spojrzenia na rolę genialnej jednostki.

ROMANTYCZNY ŚWIATOPOGŁĄD

Romantyzm stanowił krytyczną odpowiedź na kult rozumu, charakterystyczny dla epoki oświecenia. Spontaniczny protest przeciwko racjonalnemu światopoglądowi przejawiał się przez zwrócenie szczególnej uwagi na rolę wrażliwości i wyobraźni. Romantycy głosili **prymat uczucia i namiętności nad racjonalizmem** oraz prymat poznania intuicyjnego nad empirycznym.

Artyści inspirowali się **naturą**, w swoich dziełach przedstawiali jej siłę i dzikość. W malarstwie i literaturze pojawiły się obrazy pustyń, górskich przepaści, bezkresnych burzliwych wód, opisy surowego piękna krajów Północy oraz egzotycznego **Orientu**, podkreślano też paralelizm natury i sztuki.

Romantycy szukali natchnienia także w **folklorze**, uważanym za kopalnię oryginalnych motywów. W ich twórczości można znaleźć mnóstwo nawiązań do świata ludowej cudowności, podań, baśni, średniowiecznych legend i ballad.

Zachwianie wiary w moc nauk ścisłych i przyrodniczych przyczyniło się do poszukiwania wewnętrznej, duchowej prawdy o świecie. Najwyższym stopniem tej prawdy była **iluminacja** (oświecenie), dostępna **artystom obdarzonym geniuszem**. Dzieła tych artystów porównywano z dziełem Boga, a takie postrzeganie zapewniało im bardzo wysoką pozycję społeczną. Akt powstawania dzieła sztuki miał siłę aktu kreacyjnego, ponieważ wynikał z natchnienia.

Romantyzm podkreślał szczególną rolę **uczucia, indywidualności i oryginalności**.

WZORCE, NAWIĄZANIA I WIELCY PRZEDSTAWICIELE

Romantycy odrzucali wzorce wypracowane w poprzednich epokach (przede wszystkim w oświeceniu). Nawiązywali do utworów artystów wcześniejszych, które jawiły im się jako bliskie ideowo. Chętnie powoływali się na dzieła Dantego, Tassa, Francesca Petrarci, Miguela Cervantesa, a przede wszystkim

<p>Johann Wolfgang Goethe (czytaj: gete; 1749–1832) – niemiecki poeta, uczyony i humanista; autor wierszy, poematów (<i>Herman i Dorota</i>), dramatów (<i>Faust</i>), powieści epistolarnej (<i>Cierpienia młodego Wertera</i>). Miał duży wpływ na rozwój romantyzmu.</p>	<p>François René de Chateaubriand (czytaj: szatobrian; 1768–1848) – francuski pisarz doby romantyzmu, polityk, liberał, potem rojalista; autor <i>Ducha wiary chrześcijańskiej</i>, broniącego chrześcijaństwa przed zarzutami i uprzedzeniami.</p>	<p>Friedrich Schiller (czytaj: sziler; 1759–1805) – niemiecki poeta i dramaturg, przedstawiciel okresu Sturm und Drang (zwanego po polsku okresem „burzy i naporu”) i romantyzmu; autor wierszy lirycznych, ballad (<i>Rękawiczka</i>), dramatów (<i>Zbójcy</i>, <i>Intryga i miłość</i>), trylogii (<i>Wallenstein</i>), prac eseistycznych i historycznych (<i>Historia wojny trzydziestoletniej</i>).</p>	<p>Walter Scott (1771–1832) – pisarz szkocki; zainicjował nowoczesną powieść historyczną (<i>Waverley</i>, <i>Rob Roy</i>, <i>Naręczona z Lammermoor</i>, <i>Ivanhoe</i>).</p>	<p>George Gordon Byron (czytaj: bajron; 1788–1824) – poeta angielski, przedstawiciel romantyzmu; autor powieści poetyckich (<i>Giaur</i>, <i>Korsarz</i>) i poematów dygresyjnych (<i>Wędrowki Childe Harolda</i>, <i>Don Juan</i>). Wywarł wielki wpływ na poezję europejską.</p>
--	--	---	---	---

William Szekspira. Czuli się też kontynuatorami myśli **Jean-Jacques'a Rousseau**, którego twórczość stanowiła swoisty pomost pomiędzy dwiema epokami.

ROMANTYCZNE ŚRODKI WYRAZU I ROMANTYCZNE INSPIRACJE

Romantycy chętnie wykorzystywali motywy historyczne i przenosili akcję swych utworów w czasy najdawniejsze. Całkowicie odeszli przy tym od ścisłego racjonalizmu w ujmowaniu faktów i zjawisk dziejowych. Obudzona świadomość historyczna spowodowała, że inspiracji szukali w przeszłości, urzekającej ich tajemniczością. Interesowały ich czasy legend, głównie o proveniencji średniowiecznej. Zwracali się też ku tradycji narodowej. Podkreślali związek pomiędzy historią narodu i jednostki oraz przyglądali się prawom i namiętnościom rządzącym historią. Poetom, którzy potrafili nadać nowy sens faktom z przeszłości, przypisywali zdolności profetyczne.

Twórcy romantyczni szukali natchnienia też w **przyrodzie**, zwłaszcza tej groźnej, nieujarzmionej. Jej dzika malowniczość stanowiła obraz namiętności i egzaltowanego szaleństwa panującego w duszy artysty.

Niemal równie chętnie romantycy podejmowali w swych dziełach temat śmierci. Przekonani o ścisłym **związku między światem ziemskim i pozaziemskim**, dawali temu wyraz w swej twórczości. Zafascynowani złożonością ludzkiego wnętrza, stanów emocjonalnych, odczuć, namiętności, stawiali na indywidualizm. Podjęli **problem wyobcowania jednostki genialnej** i obojętności świata wobec jej cierpienia, co skutkowało niekiedy próbami samobójczymi romantycznych bohaterów.

Romantycy często wykazywali się ogromnym altruizmem i skłonnością do poświęceń oraz buntowali się przeciwko zastanemu porządkowi. Nie brak im było pasji, idealizmu, wiary czy zapału. Wysoko stawiali wartość swoich osobistych doświadczeń, a to z kolei kierowało ich w stronę **subiektywizmu**. W efekcie coraz ważniejszą rolę odgrywał także odbiorca, do którego artysta zwracał się w sposób mający pobudzić najgłębsze uczucia. Ogromny ładunek liryzmu, **zacieranie granic między snem a jawą** oraz **wprowadzanie elementów fantastyki i cudowności** pozwalały nawiązać nić emocjonalnego porozumienia między twórcą i adresatem utworu.

Język utwór nie przestrzegał noweli koni tragizmem, wyrazu.

MIŁOŚĆ NA

Romantycy ciał jako zapę miłość jako z

Istotę mił stanowiło sa chodziło niem tanie się w em miała czuć się nowiło samo o szalonej i zw swych uczyc r ki, kobiety za wymyślone po nie, a tak uszła cciem odcieleś

mujący temat wątek romans tą wymarzoną

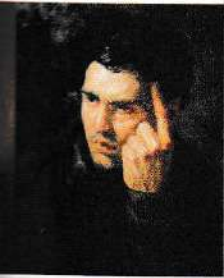
Bunt przeci mowi w pojme zmie na przeci moralności. w również na pr mu libertynizm dziwa miłość o ny, ale jednocz

WERTER – P ZAKOCHAN

Werter, tytułow namiętnie i ni Bohater kocha cyjna. Werter n od innych ludz Lotty, jest jego łecznyimi.

Rozdźwięk p ność znaleziem sprzeciw wobec stanowienia.

W stworzony mianem **werter**

George Gordon Byron
 (czytaj: bajron;
 1788–1824) – poeta
 angielski, przedstawiciel
 romantyzmu; autor
 powieści poetyckich
 (*Ciaur*, *Korsarz*)
 i poematów
 dygresyjnych (*Wędrowki*
Childe Harolda, *Don*
Juan). Wywarł wielki
 wpływ na poezję
 europejską.

którego twórczość

utworów w czasie
 faktów i zjawisk
 w przeszłości,
 średniowiecz-
 narodu i jednostki
 przy potrafili nadać

nieujarzmionej,
 w duszy

Przekonani o ści-
 w swej twórczości.
 miętności, stawiali
 łości świata wobec
 bohaterów.

wiećców oraz bunto-
 wiary czy zapału.
 h w stronę **subiek-**
 artysta zwracał się
nie granic między
 nawiązać nić emo-

Język utworów romantycznych bywał **bardzo ekspresyjny**, pełen **symboli**. Twórcy romantyczni nie przestrzegali podziałów gatunkowych i poszukiwali nowych rozwiązań formalnych. Kwestionowali konieczność zachowania jedności czasu, miejsca i akcji w dramacie, operowali zarówno tragizmem, jak i komizmem, łączyli prozę z poezją i odwoływali się do kontrastu jako środka wyrazu.

MIŁOŚĆ NAJWIĘKSZĄ WARTOŚCIĄ ROMANTYCZNEJ FILOZOFII ŻYCIA

Romantyzm wypracował własny wzorzec miłości. Odszedł od powszechnego rozumienia tego uczucia jako zapewniającego szczęście lub erotyczną przyjemność. Artyści romantyczni postrzegali miłość jako żywioł, uczucie wspaniałe, ale równocześnie gwałtowne i niszczące.

Istotę miłości w rozumieniu romantycznym stanowiło samo jej przeżywanie. Romantykom chodziło niemal wyłącznie o uniesienie, zapamiętanie się w emocjach. Osoba owdładnięta miłością miała czuć się wyjątkowa i wybrana. Wartość stanowiło samo doświadczanie miłości – gwałtownej, szalonej i zwykle nieszczęśliwej, bo obiektami swych uczuć romantycy świadomie czynili męczatki, kobiety zaręczone z kimś innym lub nawet wymyślone postacie. Skazywało ich to na cierpienie, a tak uszlachetniona miłość stawała się uczuciem odcieleśnionym, idealnym. Twórca podejmujący temat miłości starał się ukazać nie tyle wątek romansowy, co tęsknotę za ideałem, kobietą wymarzoną lub już utraconą.

Bunt przeciwko oświeceniowemu racjonalizmowi w pojmowaniu miłości polegał w romantyzmie na przeciwstawieniu się zarówno tradycyjnej moralności, wiążącej miłość z małżeństwem, jak również na przeciwstawieniu się XVIII-wiecznemu libertynizmowi. Romantycy uważali, że prawdziwa miłość otwiera człowieka na świat wewnętrzny, ale jednocześnie skazuje go na cierpienie.

WERTER – PIERWOWZÓR ZAKOCHANEGO ROMANTYKA

Werter, tytułowy bohater powieści **Johanna Wolfganga Goethego**, to romantyczny indywidualista, namiętnie i nieszczęśliwie zakochany w Lotcie, najpierw narzeczonej, potem zaś żonie Alberta. Bohater kocha ją bez pamięci, a miłość czyni sensem swojego życia, choć jest to namiętność destrukcyjna. Werter nie może i nie chce wyrzec się tego afektu, ponieważ miłość pozwala mu czuć się lepszym od innych ludzi, skrępowanych konwenansami. Jedyną busolą, której wskazania uznaje wielbiciel Lotty, jest jego własne serce – nawet jeśli jego nakazy są sprzeczne z obowiązującymi normami społecznymi.

Rozdźwięk pomiędzy obyczajowością a namiętnością, którego doświadcza Werter, oraz niemożność znalezienia kompromisu popychają go do samobójstwa. W ten sposób bohater wyraża swój sprzeciw wobec świata. Samobójstwo postrzega w kategoriach aktu niosącego wyzwolenie, aktu samostanowienia.

W stworzonym przez Goethego Werterze szybko dostrzeżono nowy typ bohatera. Określono go mianem **werterowskiego**, a jego postawę nazwano **werteryzmem**.

Abelard i Heloiza, obraz z XIX w. przypisywany Charlesowi Eastlake'owi (czytaj: istlejkwowi)

Romantycy często przywoływali średniowieczny romans Abelarda i jego uczennicy jako przykład idealnej miłości.

Strona tytułowa pierwszego wydania *Cierpień młodego Wertera*, Lipsk 1774 r.

Bohater werterowski to samotny indywidualista, nierozumiany przez otoczenie. Cechują go: nadmierna uczuciowość, wybujała wyobraźnia, sprzeciw wobec istniejących norm społecznych i moralnych, pesymizm, skutkujący tzw. **weltschmerzem** (czytaj: weltsmercem), czyli apatią, depresją, melancholią, poczuciem bezcelowości życia. Bohater tego typu często posuwa się do samobójstwa, albowiem dysonans między jego wrażliwością a światem jest zbyt duży.

Popularność powieści epistolarnej Goethego sprawiła, że w całej Europie zapanowała swoista moda na ubiór werterowski, czyli niebieski frak i żółtą kamizelkę, a także na werterowski sposób myślenia o życiu. Po tym, jak w 1774 r. Goethe opublikował swój utwór, Europę ogarnęła fala autentycznych samobójstw, stylizowanych na śmierć Wertera. Z tego względu francuski pisarz Alfred de Musset (czytaj: de miset) nazwał *Cierpienia młodego Wertera* „dziełem ciemności”, Adam Mickiewicz zaś w IV części *Dziadów* – „książką zbójceją”.

BAJRONIZM

Mianem **bajronizmu** określa się zespół tendencji literackich, ideowych i obyczajowych, ukształtowany w pierwszej połowie XIX w. pod wpływem twórczości i biografii **George'a Gordona Byrona**. Pojęcie to wiąże się ściśle z bohaterem wykreowanym przez Byrona, jednego z największych poetów angielskich, żywą legendę swoich czasów.

Bohater bajroniczny to samotny, rozdarty wewnątrz indywidualista, wyalienowany, skłócony z całym światem, wręcz go nienawidzący. Świat jest dla niego źródłem niezashuzonych cierpień i krzywd. Bohater ten buntuje się przeciwko zastanym normom, krępującym go konwenansom i porządkowi społecznemu. Czuje się lepszy od reszty społeczeństwa, a jego postępowanie niejednokrotnie jest dwuznaczne moralnie. Jest zdolny do ogromnej namiętności i szaleńczej wręcz miłości. To łączy go z bohaterem werterowskim. Jednak bohater bajroniczny, choć cierpi, jest zdolny do czynu, potrafi przezwyciężyć swe obsesje, podejmuje też bezskuteczne próby ucieczki przed własnym sumieniem. Nieustannie ciąży mu świadomość popełnionego w przeszłości mrocznego występku.

Z takim typem bohatera spotkać się można w *Giaurze** Byrona. To historia Wenecjanina zakochanego z wzajemnością w Leili, małżonce Hassana. Gdy Hassan dowiaduje się o romansie Leili, każe ją utopić. Bohater próbuje ratować ukochaną, ale na miejsce kaźni przybywa zbyt późno. Oszalały z rozpaczyny dokonuje aktu zemsty na Hassanie i – dręczony wyrzutami sumienia – ukrywa się w klasztorze. Przed śmiercią historię swej tragicznej miłości i zemsty opowiada mnichowi, którego prosi o doręczenie pierścienia dawnemu przyjacielowi, który wiele lat wcześniej przepowiedział giaurowi jego los.

Na gruncie polskim bohater bajroniczny pojawia się w utworach Adama Mickiewicza (*Konrad Wallenrod*), Juliusza Słowackiego (*Beniowski*), Antoniego Malczewskiego (*Maria*).

» **Giaur** – pogardliwe określenie nadawane innowiercom przez wyznawców islamu.

Eugène F
Victor De
giaura i

Autor tego
Eugène De
– był franc
związanym
romantyzm
m.in. tema
i religijną.
zrywał ze s
kompozycy
nością kolo
klasycyzm
dynamiczn
petne eksp

WYKON

1. Wyjaśn
2. Schar

WYRAZ

Jak sądz
Uzasadn

PRZEAN

Fragmen

Wielokrotn
którego po
struktur sp
w obrębie a
czytaj: ans
antropolog
Romantycy
dla nich al
„zbrodnian
historii, tyt
ciu romant
rozważania
określenie
tynuacji, al
i działania

- Wykorzyst
- zmienia h
- Jak zdanie

lista, nierozumia-
uczuciowość, wy-
ch norm społecz-
weltschmerzem
sają, melancholią,
o typu często po-
ans między jego

tego sprawiła, że
a wybór werterow-
a także na werte-
w 1774 r. Goethe
ła autentycznych
era. Z tego wzglę-
czytaj: de miset)
zielem ciemno-
ziadów – „książką

ch, ukształtowa-
a Byrona. Pojęcie
h poetów angiel-

owany, skłócony
żonych cierpień
o konwenansom
powanie niejed-
zależnej wręcz
choć cierpi, jest
próby ucieczki
zeszłości mrocz-

encjanina zako-
o romansie Leili,
ywa zbyt późno.
mienia – ukrywa
wiada mnichowi,
cześniej przepo-

iewicza (Konrad

**Eugène Ferdinand
Victor Delacroix, *Walka
giaura i baszy*, 1827 r.**

Autor tego płótna –
Eugène Delacroix (1798–1863)
– był francuskim malarzem
związanym z nurtem
romantyzmu. Podejmował
m.in. tematykę polityczną
i religijną. W swych obrazach
zrywał ze sztywnymi ramami
kompozycyjnymi i oszczęd-
nością kolorystyczną
klasycyzmu. Jego obrazy są
dynamiczne, wielobarwne,
pełne ekspresji.

WYKONAJ POLECENIA

1. Wyjaśnij, na czym polegała wyjątkowość romantycznego wzorca miłości.
2. Scharakteryzuj bohatera werterowskiego i bajronicznego. Wyjaśnij, czym różniły się te dwa wzorce osobowe.

WYRAŻ OPINIĘ

Jak sądzisz, czy pisarz powinien kreować swoich bohaterów, nie licząc się z konsekwencjami ich odbioru społecznego? Uzasadnij swoje stanowisko.

PRZEANALIZUJ TEKST

Fragment książki *Romantyzm i historia* autorstwa Marii Janion i Marii Żmigrodzkiej.

Wielokrotnie pojawia się w literaturze i myśli romantycznej świadomość, że nowy człowiek epoki zrodził się w świecie, którego podstawy stworzyła Wielka Rewolucja Francuska. Spowodowana przez tak radykalne zburzenie starych struktur społecznych zmiana horyzontów myślowych epoki daje się też zaobserwować może najbardziej wyraźnie w obrębie antropologii filozoficznej. Całkowite wywrócenie trwającego przez wieki ancien régime'u [starego porządku; czytaj: ansję reżimu] musiało zmienić zarówno człowieka, jak koncepcję człowieka, musiało zachwiać potężnie starą antropologią i dać początek nowej. Antropologia romantyczna stąd czerpała inspirację. Romantycy stworzyli wiedzę o człowieku działającym w historii całkowicie odmienną od dotychczasowej. Był on dla nich albo Prometeuszem poświęcającym się – zuchwale i świadomie – za ludzkość, albo bezgranicznie odważnym „zbrodniarzem”, łamiącym prawa boskie i ludzkie. Często wszakże jednym i drugim równocześnie. Człowiek – twórca historii, tytaniczny prometejski bojownik, który sam wydziera przeznaczeniom to, co mu się należy, człowiek w odczuciu romantyków namiętny, powodowany egzaltacją i entuzjazmem, taki człowiek pojawia się często w romantycznych rozważaniach o jakobinizmie. Zarówno dla romantycznych konserwatystów, jak i dla rewolucjonistów jakobinizm był określeniem nie tylko politycznej formacji z czasów Wielkiej Rewolucji Francuskiej i jej dziewiętnastowiecznych kontynuacji, ale i pewnego trwałego „l'état de l'âme” [czytaj: leta de lam] (stanu duszy), obecnego w sposobie myślenia i działania lewicy francuskiej i europejskiej.

M. Janion, M. Żmigrodzka, *Romantyzm i historia*, Warszawa 1978, s. 139–140.

- Wykorzystaj wiedzę zdobytą na lekcjach historii bądź inne źródła i wyjaśnij, w jaki sposób Wielka Rewolucja Francuska zmieniła horyzonty myślowe epoki.
- Jak zdaniem autorek romantycy postrzegali człowieka? Jakie typy ludzkie kreowali?

12

„Szczęścia w domu
nie znalazł, bo go
nie było w ojczyźnie”

PRZYPOMNIJ SOBIE

- Fakty z życia i twórczości Adama Mickiewicza.
- Wydarzenia, które sprawiły, że Polska utraciła niepodległość.
- Zdarzenia, które odcisnęły piętno na życiu Polaków w początkach XIX w.

Ozwrocie w kulturze, literaturze i świadomości Polaków pierwszej połowy XIX w. zadecydowało kilka kwestii. Po pierwsze, warunki społeczno-polityczne panujące wówczas na ziemiach polskich przyczyniły się do rozwoju ruchu spiskowego. Po drugie, klasyczna literatura oświeceniowa wyraźnie się już przeżyła, a jej przedstawiciele wciąż propagowali umiarkowany liberalizm, czyli ograniczali się do wygłaszania szczytnych haseł o walce z ciemnotą i zacofaniem oraz pielęgnowaniu języka polskiego. W odróżnieniu od twórców epoki oświecenia nowe, patriotycznie nastawione pokolenie głośno postulowało ideę walki narodowyzwoleniczej. Młodzi artyści poszukiwali nowych form, dzięki którym byłiby w stanie wyrazić umiłowanie wolności. Skostniałe wzorce literatury oświeceniowej nie dawały im takich możliwości. W kraju wzrastała świadomość przemian zachodzących poza granicami rozbiorowej Polski. W takiej atmosferze rodził się w Polsce romantyzm.

ROMANTYCZNY PROGRAM

Polski romantyzm był epoką bardzo niejedolitą. Ponieważ rozwijał się równolegle do ruchu narodowyzwoleniczego, który doprowadził do wybuchu powstania listopadowego (1830 r.), później Wiosny Ludów (1848 r.), a w końcu – do powstania styczniowego (1863 r.), jego patriotyczny charakter był czymś oczywistym.

Jednocześnie romantyzm polski wykazywał cechy typowe dla romantyzmu europejskiego, takie jak: liryzm, indywidualizm, zwrot ku ludowości, a także ku średniowieczu, w którym widziano źródło inspiracji. Dominującym typem bohatera – tak jak w całej Europie – była tu postać namiętnie zakochanego buntownika, cierpiącego indywidualisty, skłóconego ze światem.

Polska odmiana romantyzmu łączyła w sobie wiele sprzeczności. Romantycy widzieli potrzebę dokonania **rewolucji** w celu wprowadzenia zasad sprawiedliwości społecznej, lecz równocześnie prezentowali konserwatywne podejście do **tradycji**, której dochowanie było dla nich gwarancją przetrwania zniewolonego narodu. Dodatkowo upowszechniali ideę **mesjanizmu**, zgodnie z którą naród polski miał być narodem wybranym do wypełnienia szczególnej, zbawczej misji w dziejach.

Kazimierz Brodziński (1791–1835), miedzioryt Alfreda Kraussego, XIX w.
Brodziński – poeta, teoretyk i krytyk literatury, publicysta – był autorem rozprawy *O klasyczności i romantyczności tudzież o duchu poezji polskiej*, dotyczącej nowych tendencji w literaturze na tle refleksji o sztuce klasycznej.

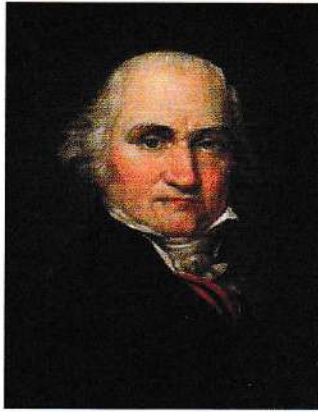
się przed w
Próba us
nia listopa
Adam Mic
Cyprian Ka
Na grun
sprawiła, z

NIESZCZ
Adama Mi
polskiego.
na gruncie

W 1823 r.
weszy Dzia
dów to obra
nia do dośw
osobisty, g
Wawrzyńc
kładzie się
mans z Ka

W IV cz
i szaleństw
haterem je
księdza, by
otyczne op
skraju zała
conej koch
niecona, za
gniewna, a
nują skrai
tekstem je
młodego W
jeckich”.

Tragedia
o ustalonej
miłości, hi
wyrazem b

Jan Śniadecki (1756–1830), obraz Jana Rustema z 1823 r.

Śniadecki – astronom, matematyk, filozof i krytyk literacki – był autorem rozprawy *O pismach klasycznych i romantycznych*, stanowiącej odpowiedź na *O klasyczności i romantyczności...* Brodzińskiego. Tekst Śniadeckiego dał początek dyskusji określanej mianem sporu klasyków z romantykami. Śniadecki krytykował romantyków za irracjonalizm oraz łamanie norm obowiązujących wcześniej w twórczości.

Powracającym motywem w twórczości polskich romantyków były też odwołania do historii, która pozwalała im na analizę problemów współczesności w kontekście wydarzeń rozgrywających się przed wiekami oraz na znajdowanie analogii do sytuacji porozbiorowej Polski.

Próba uszeregowania zjawisk związanych z romantyzmem jest o tyle trudna, że od upadku powstania listopadowego rozwijał się on dwutorowo: w kraju i na emigracji, dokąd trafili wielcy tego czasu: **Adam Mickiewicz, Juliusz Słowacki**, książę **Adam Jerzy Czartoryski**, okresowo **Zygmunt Krasiński**, **Cyprian Kamil Norwid**, **Fryderyk Chopin**, **Joachim Lelewel**.

Na gruncie polskim romantyzm zajmuje miejsce wyjątkowe. Twórczość rodzimych romantyków sprawiła, że kultura polska tego okresu trafiła do kanonów europejskich.

NIESZCZĘŚLIWA MIŁOŚĆ W TWÓRCZOŚCI ADAMA MICKIEWICZA

Adama Mickiewicza zwykle się określać mianem **wieszcz**, widzieć w nim przewodnika narodu polskiego. Jego twórczość pozwala prześledzić zmiany zachodzące we wzorcu miłości romantycznej na gruncie polskim.

W 1823 r. Adam Mickiewicz wydał II tom *Poezji*, w skład których weszły *Dziady*, zwane wileńsko-kowieńskimi. **Czwarta część Dziadów** to obraz nieszczęśliwej miłości, zawierający wyraźne odniesienia do doświadczeń samego poety. Adam Mickiewicz przeżył dramat osobisty, gdy **Maryla Wereszczakówna** wyszła za mąż za hrabiego Wawrzyńca Puttkamera. Cieniem na tym obrazie idealnej miłości kładzie się fakt, że w tym samym czasie Mickiewicz nawiązał romans z Karoliną Kowalską.

W IV części *Dziadów* poeta zawarł wyznanie o potędze miłości i szaleństwie, do jakiego może doprowadzić jej niespełnienie. Bohaterem jest Gustaw, który w dzień zaduszny zjawia się w chacie księdza, by opowiedzieć o swej nieszczęśliwej miłości. Jego chaotyczne opowiadanie sprawia wrażenie, że Gustaw znajduje się na skraju załamania nerwowego, wywołanego obsesyjną myślą o utraczonej kochance. Bohater to osoba egzaltowana, chorobliwie podniecona, zadziwiająca skalą uczuć – raz pełna żalu i gorzkości, nawet gniewna, a potem czuła i znów gwałtowna. W jego słowach dominują skrajne emocje: pogarda i uwielbienie dla ukochanej. Kontekstem jego wyznań są lektury, które ukształtowały ten romantyczny światopogląd: *Cierpienia młodego Wertera* Goethego oraz *Nowa Heloiza* Rousseau. Gustaw określa je mianem „książek zbójceckich”.

Tragedia Gustawa wynika z faktu, że jego wybranka wyszła za innego: człowieka zamożnego, o ustalonej pozycji społecznej. **Czwarta część Dziadów** nie jest więc tylko dramatem o nieszczęśliwej miłości, historią namiętnego kochanka, rozpamiętywaną w stanie głębokiego wzburzenia, ale też wyrazem buntu przeciwko niesprawiedliwemu losowi i normom społecznym.

Adam Mickiewicz (1798–1855), litografia Władysława Dümlera według dagerotypu Michała Szweycera z 1853 r.

mu
go
źnie”

XIX w. zadecydo-
wczas na ziemiach
na literatura oświe-
nowany liberalizm,
iem oraz pielęgn-
ycznie nastawione
szukali nowych
ce literatury oświe-
nian zachodzących
tyzm.

dziński (1791–1835),
Freda Kraussego, XIX w.
eta, teoretyk i krytyk
ysta – był autorem
yczności i romantyczności
poezji polskiej, dotyczącej
w literaturze na tle
e klasycznej.

Karol V. Dietz, *Maryla Wereszczakówna*

Adam Mickiewicz poznał Marylę Wereszczakówną (1799–1863), zaręczoną z hrabią Puttkamerem, gdy przyjechał do Tuhanowicz, rodzinnej posiadłości Wereszczaków. Spotkanie młodych zapoczątkowało wzajemną fascynację. Romans zakończył się wraz ze ślubem Maryli w 1821 r. Mickiewiczowi przypadła rola tragicznego wielbiciela. Przyjaciele poety obawiali się nawet, że – wzorem Wertera – może popełnić samobójstwo.

Mickiewiczowskiego Gustawa wyróżniają cechy dobrze znane czytelnikowi *Cierpień młodego Wertera* czy *Giaura*: wybujała uczuciowość, nadwrażliwość, melancholia, poczucie bezsensu życia, apatia oraz niezgoda na normy obyczajowe i społeczne.

ROMANTYCZNY KOCHANEK, KTÓRY „SZCZĘŚCIA W DOMU NIE ZNALAZŁ, BO GO NIE BYŁO W OJCZYŹNIE”

W 1828 r. Adam Mickiewicz opublikował *Konrada Wallenroda*, powieść poetycką typu bajronicznego, osadzoną w czasach średniowiecza. Historyczne tło utworu to rodzaj przenośni. Obraz konfliktu litewsko-krzyżackiego i tragicznych losów Litwinów budzi skojarzenie z dramatem Polski cierpiącej pod zaborami.

Tytułowy bohater to zarliwy patriota, podejmujący walkę z państwem krzyżackim, które zniewoliło naród litewski. Wallenrod zmuszony jest uciec się do podstępów, oszustwa, kłamstwa, choć napawa go to odrazą. Nie widzi jednak innej drogi ratunku dla swego narodu. Plami honor rycerski, przemawia za tym bowiem wyższa racja, konieczność dziejowa. Tylko w ten sposób może zdjąć jarzmo z Litwy.

Jak każdy bohater bajroniczny, Wallenrod jest postacią tajemniczą, tragiczną i samotną. Jednak dzieło, którego się podejmuje, wykracza poza ramy przypisywane postaciom Byrona – Wallenrod nie kieruje się pobudkami osobistymi. Jest wręcz przeciwnie: obrany cel wymaga od niego wyrzeczenia się szczęścia osobistego. Bohater dobrowolnie skazuje się na życie wśród Krzyżaków, poświęca miłość do ukochanej Aldony, co czyni z niego postać podwójnie tragiczną. Uznaje, że niemożliwe jest szczęście rodzinne z kochaną kobietą u boku, jeśli cierpi ojczyzna.

W świadomości Polaków Wallenrod zapisał się jako symbol dramatycznego wyboru motywowanego patriotyzmem. Tym, co wyróżniało go na tle wcześniejszych romantycznych bohaterów, była przewaga miłości do ojczyzny nad tą do kobiety. Czytelnicy doskonale wiedzieli, że opisana w utworze Mickiewicza sytuacja Litwy to parabola losów Polski, a wybór Wallenroda jest przewartościowaniem romantycznego światopoglądu. Miłość do cierpiącej ojczyzny znalazła się na pierwszym planie.

III CZĘŚĆ DZIADÓW – ODRZUCIĆ WŁASNE CIERPIENIA DLA OJCZYŹNY

Upadek powstania listopadowego skłonił Adama Mickiewicza do literackiego rozrachunku z historią. Owocem tych rozważań było powstanie *III części Dziadów* (1832 r.), zwanej *Dziadami drezdeńskimi*.

Główną postacią tego dramatu narodowego jest Gustaw, bohater IV części. Ów romantyczny kochanek w III części utworu przechodzi głęboką duchową przemianę. Staje się rzecznikiem sprawy polskiej, żarliwym bojownikiem o wolność swojego kraju. Znakiem tej przemiany jest przyjęcie imienia Konrad. W scenie, w której Gustaw pisze na ścianie: „Umarł Gustaw – narodził się Konrad”, romantyczny kochanek odchodzi do przeszłości, a do głosu dochodzi bojownik o sprawę polską. Scenę tę rozumieć można jako znak odrzucenia osobistych cierpień w imię miłości do ojczyzny.

Strona tytułowa Mickiewicza,

Pierwsze wydanie polskich utworów wydrukowano w Zanim jednak wprowadziła po fragmenty tekstu

RECEPCJA

Pod koniec XIX – wyraźnie na Młodej Polsk należą: kult j powtarza pro tycznych, pod Odnosili się, strzegali się, zaborów.

Artur Górski Eseiści, krytycy (*Książki Marce tycznego (Kon*

Za kolejnej – w epoce Mł dycji romanty matach: *Wars stopadowego w romantyzm śmierci jako j widział nie w*

TRWAŁOŚĆ

We współczes informacji, ro tego wzorca k powieści zwan Ltd.), telenow wejżenia, szal przy świecach odbiegających

Jednocześnie rego wynika, z czy przedmiot *fast (speed)* da minut.

Strona tytułowa *Konrada Wallenroda* pióra Adama Mickiewicza, Petersburg 1828 r.

Pierwsze wydanie uważanego za jeden z najwybitniejszych polskich utworów romantycznych *Konrada Wallenroda* wydrukowano w Petersburgu w drukarni Karola Kraya w 1828 r. Zanim jednak trafiło na półki księgarskie, rosyjska cenzura wprowadziła poprawki, wykreślając niebezpieczne jej zdaniem fragmenty tekstu.

RECEPCJA TRADYCJI ROMANTYCZNEJ W POLSCE

Pod koniec XIX w. na terenie całej Europy rozprzestrzenił się nowy prąd artystyczny – **modernizm** – wyraźnie nawiązujący do estetyki romantyzmu. W Polsce ta epoka jest zwykle określana mianem Młodej Polski, choć można spotkać się także z nazwą neoromantyzm. Do jej cech podstawowych należą: kult jednostki, nacisk na indywidualizm, irracjonalizm, mistycyzm, co w pewnym stopniu powtarza program romantyków. Twórcy młodopolscy dokonywali reinterpretacji motywów romantycznych, podnosili kwestię nieprzeciętnej roli artysty, będącego duchowym przewodnikiem narodu. Odnosili się też do problematyki walki narodowowyzwoleńczej. W utworach romantycznych dostrzegali siłę, która pozwalała przetrwać niewolę, podtrzymać ducha i dziedzictwo narodu w czasach zaborów.

Artur Górski, młodopolski krytyk literacki, pracowicie podtrzymywał kult Adama Mickiewicza. Eseści, krytycy i czytelnicy odkrywali też na nowo Juliusza Słowackiego, autora dramatów mistycznych (*Ksiądz Marek*, *Genezis z Duchą*), uważanego za znaczącego przedstawiciela indywidualizmu romantycznego (*Kordian*).

Za kolejnego wieszca – po Adamie Mickiewiczu, Juliuszu Słowackim i Zygmuncie Krasińskim – w epoce Młodej Polski powszechnie uznawano **Stanisława Wyspiańskiego**, nawiązującego do tradycji romantycznej zarówno pod względem formy, jak i treści. Szczególnie wyraźnie widać to w dramatach: *Warszawianka*, *Leleweł* oraz *Noc listopadowa*, w których autor podnosił temat powstania listopadowego. Trzeba jednak podkreślić, że Wyspiański wyraźnie dostrzegał zagrożenia tkwiące w romantyzmie. Wskazywał na absurdalność traktowania pięknej i malowniczej, a nawet bohaterkiej śmierci jako pewnej wartości. Polemizował też z Mickiewiczowską koncepcją mesjanizmu. Sens widział nie w romantycznej śmierci, lecz w romantycznym czynie.

TRWAŁOŚĆ ROMANTYCZNEGO WZORCA

We współczesnym świecie pojęcie romantycznej miłości wciąż jest aktualne, choć powszechność informacji, rozwój internetu i kinematografii czy dostępność serwisów prasowych zmieniły oblicze tego wzorca kulturowego. Dziś miłość romantyczna to popularny temat komedii romantycznych, powieści zwanych harlequinami (a zawdzięczających swą nazwę wydawnictwu Harlequin Enterprises Ltd.), telenowel czy programów. Opisać by ją można za pomocą kilku haseł: miłość od pierwszego wejrzenia, szaleńcza namiętność, idealizowanie obiektu miłości, spotkania przy świetle księżyca, kolacje przy świecach. Wzorzec miłości składa się zatem dziś z samych klisz i obrazów, w niewielkim stopniu odbiegających od wizji z okresu romantyzmu, ale we wzorcu tym nie ma już romantycznych ideałów.

Jednocześnie miłość romantyczna stała się towarem. Wiele reklam opiera się na schemacie, z którego wynika, że posiadanie luksusowego samochodu, wyrafinowanych perfum, drogich kosmetyków czy przedmiotów gwarantuje sukces miłosny. Pojawiły się także serwisy randkowe oraz imprezy typu *fast (speed) dating*, czyli aranżowane randki pozwalające na poznanie większej liczby osób w kilka minut.

W czasach internetu i dominacji mediów iluzja uczuć niejednokrotnie zastępuje prawdziwe emocje. Miłość od wieków łączyła się z idealizowaniem obiektów uczuć, lecz w obecnych czasach zjawisko to pogłębiło się, albowiem miłość stała się atrakcyjna również dla popkultury.

WYKONAJ POLECENIA

1. Wskaż najważniejsze założenia programowe polskiego romantyzmu. Wykaż jego niejednołitość.
2. Wyjaśnij, jak realizowany był wzorzec miłości romantycznej na gruncie polskim i czym różnił się od wzorca zachodnio-europejskiego.
3. Opisz, w jaki sposób popkultura zmieniła pojmowanie miłości romantycznej.

WYRAŻ OPINIĘ

Erich Fromm, niemiecki filozof, socjolog, psycholog i psychoanalityk, określał miłość jako samonapędzający i samoodnawiający się akt twórczy. Czy zgadzasz się z tą opinią? Uzasadnij odpowiedź.

PRZEANALIZUJ TEKST

Fragment książki *Romantyzm 1822–1863* autorstwa Doroty Siwickiej.

Postać „nieszczęśliwego kochanka” wzorowana na Gustawie była wielokrotnie naśladowana w licznych utworach epigonów, stając się pod ich piórem literackim stereotypem. W wersji popularnej zanikał moralny i egzystencjalny sens dramatu indywidualisty, a pozostawała jedynie schematyczna fabuła, kończąca się nieuchronnie klęską „męczennika miłości”. Stereotypizacji ulegała też postać ukochanej. W słowach Gustawa, które kierował on do Maryli w chwili rozpaczy: „Kobiet! puchu marny! ty wietrzna istoto!” odnajdowano wizerunek kobiety zimnej, nieczułej, zwodzającej mężczyznę. Kobiętę wynoszono więc do roli „anioła” bądź „boskiej kochanki”, a zarazem – gdy miłość okazywała się nieszczęśliwa – widziano w niej siłę fatalną i zagrożenie dla mężczyzny ze strony piekieł. Takiej sprowadzonej do melodramatycznego schematu „miłości romantycznej” przeciwstawił się Aleksander Fredro w *Ślubach panieńskich*. Jego bohater – także Gustaw – kocha radośnie.

Są jednakże w późniejszej literaturze polskiej kochankowie, których dramat godny jest Maryli i Gustawa. To panna Izabela i Wokulski z *Lalki* (1890) Bolesława Prusa. Dla Wokulskiego to właśnie wiersze miłosne Mickiewicza staną się „książkami zbójceckimi” i będzie nimi ciskał, tak jak Gustaw rzucał powieściami Rousseau i Goethego.

D. Siwicka, *Romantyzm 1822–1863*, Warszawa 2002, s. 27–28.

- Autorka tekstu twierdzi: „Postać »nieszczęśliwego kochanka« wzorowana na Gustawie była wielokrotnie naśladowana w licznych utworach epigonów, stając się pod ich piórem literackim stereotypem”. Wyjaśnij, jak należy rozumieć wyrażenie „literacki stereotyp”.
- Jaki obraz kobiety utrwałała literatura romantyczna?
- Wskaż kilka znanych ci utworów literackich bądź filmowych, w których powtarza się motyw miłości fatalnej, pojmowanej jako siła destrukcyjna.

Scena z filmu *Śluby panieńskie* w reżyserii Filipa Bajona, 2010 r.

W rolach głównych wystąpili m.in. Anna Cieślak i Maciej Stuhr.

PRZYPOMNIENIE

- Wiadomości o...
- Informacje o...
- Wzorce boha...

W XIX w. nastąpiła...

więcej praw, europejskiego

REWOLUCJA

W XIX w. nastąpiła... czynny. Do naj... ca się wraz z... przetwarzać i... chorobami pr... siobę szczepione... oraz stosowan... napoleońskich... krwawe, anga... uważa, że w X... lionów. Popula... nie szybko. Ta... wpływu na wi...

POZYCJA K

W XIX w. dom... nierównopraw... wem, zwyczaj... Zgodnie z z... na znacznym... temów prawny... majątkiem i n... nansowych (z... kobiety realizo... ści państw eur... Natomiast kol...

13

Pozycja kobiety
w XIX w.**PRZYPOMNIJ SOBIE**

- Wiadomości dotyczące sytuacji kobiet w średniowieczu i czasach nowożytnych.
- Informacje o miłości romantycznej.
- Wzorce bohaterów literackich epoki romantyzmu.

W XIX-wiecznej Europie życie kobiety było związane – tak jak w poprzednich stuleciach – przede wszystkim z rodziną. Przedstawicielki wyższych sfer społeczeństwa żyły według z góry narzuconych reguł. Z biegiem czasu ich sytuacja zaczęła się zmieniać. Zdobywały coraz więcej praw, pojawiało się przed nimi coraz więcej możliwości. Uboższe mieszkanki kontynentu europejskiego miały w tym czasie zupełnie inne zadania, związane głównie z utrzymaniem rodziny.

REWOLUCJA DEMOGRAFICZNA XIX W.

W XIX w. nastąpił ogromny, skokowy wzrost liczby ludności na świecie. Złożyły się na to różne przyczyny. Do najważniejszych należały postępujące uprzemysłowienie wielu rejonów świata i rozwijająca się wraz z nim urbanizacja. Dzięki postępowi w nauce ludzie potrafili z jednej strony produkować, przetwarzać i przechowywać coraz więcej żywności, z drugiej zaś lepiej radzili sobie z niektórymi chorobami prowadzącymi w poprzednich stuleciach do śmierci. Wpływ na to miały upowszechnienie się szczepionek, ogólny rozwój medycyny, uodpornienie się ludzi na mikroby powodujące schorzenia oraz stosowanie się do zasad higieny. Nie bez znaczenia okazał się też fakt, że od zakończenia wojen napoleońskich do wybuchu I wojny światowej Europę (a w dużym stopniu także cały świat) omijały krwawe, angażujące wiele państw i narodów konflikty zbrojne. Polski historyk Andrzej Chwalba uważa, że w XIX w. liczba ludności naszego kontynentu wzrosła z niespełna 200 milionów do 400 milionów. Populacja innych kontynentów zwiększała się równie szybko. Ta eksplozja demograficzna nie pozostała bez wpływu na wizerunek XIX-wiecznej rodziny.

POZYCJA KOBIECY W ŚWIETLE PRAWA

W XIX w. **dominująca pozycja mężczyzny** i związana z tym nierównoprawna pozycja kobiety były uwarunkowane prawem, zwyczajami i tradycją.

Zgodnie z zapisami *Kodeksu Napoleona*, stanowiącego na znacznym obszarze Europy podstawę istniejących systemów prawnych, mężatki nie mogły dysponować własnym majątkiem i majątkiem męża ani zawierać transakcji finansowych (z wyjątkiem niewielkich przedsięwzięć, które kobiety realizowały w imieniu swych mężów). W większości państw europejskich nie mogły też stawać przed sądem. Natomiast kobietom niezamężnym zgodnie z *Kodeksem*

Kobieta prowadząca automobil, zdjęcie z 1905 r.

Na przełomie XIX i XX w. kobiety coraz częściej wykonywały czynności zarezerwowane wcześniej wyłącznie dla mężczyzn. Było to jednym z elementów walki kobiet o równouprawnienie.

Napoleona przysługiwały prawa do czynności gospodarczych i procesowych na równi z mężczyznami. Sytuacja zmieniła się dopiero w ostatnich dziesięcioleciach XIX w. Kobiety coraz odważniej zaczęły walczyć o swoje prawa. Powstałe w XIX stuleciu ruchy **emancypantek** i **sufrażystek** (patrz: rozdział 14) zdołały dzięki trwającej kilka dziesięcioleci walce zdobyć dla kobiet prawo do uczestniczenia w życiu publicznym.

Wiele jednak zależało od osobowości partnerów. Energiczne kobiety potrafiły, mimo tradycyjnych ograniczeń, podporządkować sobie mężczyznę, czyli – jak to się wówczas mówiło – „wygrać walkę o spodnie”.

KOBIETA W POLSCE

Na ziemiach polskich w XIX w. kobiety zyskały pozycję szczególną, wyróżniającą się na tle innych narodów europejskich. W powstaniach narodowych tysiące mężczyzn zginęło bądź odniosło rany. Wielu ucierpiało w wyniku represji popowstaniowych. Miejsce głowy rodziny często musiały zająć kobiety. Na ich barkach spoczywało więc nie tylko wychowywanie dzieci i prowadzenie domu, lecz także dbanie o finansową stronę gospodarstwa domowego. Polki szerzyły też idee patriotyczne i pielęgnowały wartości narodowe. W pierwszym roku istnienia niepodległego państwa polskiego kobiety otrzymały prawa wyborcze.

KOBIETA W RODZINIE ŻYDOWSKIEJ

Zgodnie z tradycją małżeństwa w rodzinach żydowskich były zawierane bardzo wcześnie. W związki małżeńskie wstępowały niejednokrotnie nastolatki. Decydującą rolę w rodzinie żydowskiej odgrywał mężczyzna, kobieta miała jednak wiele praw cywilnych. Należały do nich m.in. prawo do własnego majątku, prawo do dziedziczenia majątku po zmarłym mężu. Miała też możliwość uzyskania rozwodu. Zupełnie inaczej wyglądała sytuacja Żydówek pod względem religijnym. To na mężczyznę spoczywał obowiązek dbania o rozwój religijności dzieci. Kobiety były skrepowane wieloma ograniczeniami religijnymi. Nie mogły na przykład uczestniczyć w modlitwach razem z mężczyznami. W synagogach istniały dla nich wydzielone miejsca. Mężatki w rodzinach ortodoksyjnych były zmuszane do golenia głowy i noszenia peruki.

WYBÓR MAŁŻONKA

W XIX w. o doborze małżonków najczęściej decydowali rodzice, a małżeństwa były rodzajami kontraktów handlowych, w których obydwie strony miały swoje prawa i obowiązki. Najczęściej żeniono się w obrębie własnej warstwy społecznej. Małżeństwo zawierane wbrew woli rodziców z partnerem z niższej warstwy zwano **mezaliansem** i często nie było ono akceptowane społecznie. Akceptację zyskiwały natomiast związki między przedstawicielami różnych grup społecznych, jeśli rodzice obydwu stron wyrazili na to zgodę. W XIX-wiecznej Europie często dochodziło do małżeństw zubożałych arystokratów z przedstawicielami burżuazji. Jedni zyskiwali w ten sposób ogromne wsparcie finansowe, drudzy zaś prestiż i „wejście na salony”. W myśl tej zasady członkowie starych, lecz zrujnowanych rodów arystokratycznych akceptowali nawet związki z bankowcami czy przemysłowcami pochodzenia żydowskiego. Spomiędzy siebie małżonków wybierali także przedstawiciele niższych warstw społecznych: chłopci, drobnomieszczanie i rodząca się w XIX stuleciu warstwa robotników.

Dopiero w ostatnich dziesięcioleciach XIX w. przy dobieraniu małżeństw coraz częściej brano pod uwagę opinię najbardziej zainteresowanych, czyli przyszłych małżonków.

Artur Grottger, *Żałobne wieści*, cykl *Polonia*, 1863 r.

Grottger przedstawił na tym rysunku rodzinę szlachecką, która dowiaduje się o śmierci krewnego w powstaniu styczniowym.

STARSZY MĘ

W XIX-wiecznej Europie i wschodniej, w krajach zachodnich i wschodnich, w krajach wszystkich warstw społecznych panny były żonate, a mężczyźni – czy nawet starsi mężczyźni – walczyli o małżeństwo. Istniało wiele powodów, dla których mężczyźni nie mogli znaleźć żony. Po drugiej stronie medalu – odpowiednia lub po prostu –

MATKI

Najważniejszą rolę w rodzinie w XIX-wiecznej Europie odegrały kobiety. W zależności od warunków społecznych kobiety pełniły liczniejsze funkcje: nauczycielki, pielęgniarki, lekarzki, a także – dzięki temu, że były żonate – w rodzinach możnych i obywateli – z niższych warstw społecznych – dziećmi obciążone.

Cechy dobrej

U kobiet pochodziła praca – wśród burżuazji – jak pracowitość – wśród robotniczek –

PRACA KO

System edukacji kobiet do uczestniczenia w życiu publicznym, zabawy –

W XIX w. kobiety miały ostre ograniczenia w życiu publicznym – niezamężne –

z mężczyznami.
dważniej zaczęły
patrz: rozdział 14)
niczenia w życiu

imo tradycyjnych
– „wygrać walkę

cykl *Polonia*, 1863 r.

rodzinie szlachecką, która
powstaniu styczniowym.

ześnie. W związki
dowskiej odgrywał
prawo do własnego
uzyskania rozwoju
a mężczyźni spo-
leczna ogranicze-
a z mężczyznami.
syjnych były zmu-

ły rodzajami kon-
częściej zeniono
życiów z partnerem
nie. Akceptację ży-
eśli rodzice obydwu
zeństw zubożałych
e wsparcie finanso-
lecz zrujnowanych
wcami pochodzenia
ch warstw społecz-
w.
częściej brano pod

STARSI MĘŻOWIE I MŁODSZE ŻONY

W XIX-wiecznej Europie, przede wszystkim centralnej i wschodniej, dominowały małżeństwa zawierane przez starszych mężczyzn i młodsze kobiety. Zjawisko to dotyczyło wszystkich warstw społeczeństwa. Często kilkunastoletnie panny były zmuszane do poślubienia trzydziestokilkuletnich czy nawet starszych mężczyzn. Rzadko natomiast występowały małżeństwa starszych kobiet z młodszymi mężczyznami. Istniało wiele powodów takiego zjawiska. Po pierwsze, względy prokreacyjne – młodsze kobiety mogły urodzić starszym mężczyznom więcej dzieci, co było ważne w sytuacji, kiedy śmiertelność niemowląt była bardzo wysoka. Po drugie, uważano, że mężczyzna powinien przed wstąpieniem w związek małżeński zdobyć odpowiednią pozycję i nieco oszczędności. Po trzecie wreszcie, wiele kobiet umierało w czasie porodu lub pogołu. Wdowcy poszukiwali zatem nowych partnerek mogących zapewnić im potomstwo.

MATKI

Najważniejszym celem rodziny było dochowanie się **potomstwa**. Liczba dzieci kształtowała się różnie, w zależności od statusu materialnego. W XIX w. chłopki i robotnice rodziły często. W rodzinach zamożnych kobiety wydawały na świat mniej dzieci. Łatwiej im było utrzymać dzieci przy życiu, ponadto liczniejsze potomstwo mogło doprowadzić do rozdrobnienia majątku. W ciągu XIX w. dzięki rozwojowi medycyny i poprawie higieny życia śmiertelność wśród najmłodszych systematycznie spadała. Można było dzięki temu rodzić mniej, a więcej czasu i pieniędzy poświęcić na utrzymanie i wychowanie dzieci.

W zależności od środowiska różnie podchodzono do zadań kobiety po urodzeniu dziecka. W zamożnych rodzinach kobiety mogły dłużej odpoczywać i nabierać sił po porodzie, a opiekę nad dzieckiem i obowiązki związane z wyżywieniem go przejmowały tzw. mamki (pochodzące najczęściej z niższych warstw społecznych). Chłopki czy robotnice szybko powracały do pracy, a opieką nad dziećmi obarczano niemogących już pracować zarobkowo członków rodziny bądź starsze dzieci.

Cechy dobrej żony

U kobiet pochodzących z niższych warstw społecznych (głównie z chłopstwa czy drobnomieszczaństwa) ceniono takie cechy, jak: pracowitość, zapobiegliwość, staranność, religijność, skromność i posłuszeństwo. W wyższych warstwach społecznych – wśród burżuazji czy arystokracji – zwracano uwagę również na umiejętność prowadzenia życia towarzyskiego.

PRACA KOBIET

System edukacji kobiet pochodzących z wyższych warstw społecznych miał przygotować młode panny do uczestniczenia w życiu towarzyskim. Uczono je więc zasad kultury, etykiety, zachowania się przy stole, zabawiania gości konwersacją, tańców, gry na instrumentach muzycznych itd.

W XIX w. coraz więcej kobiet pracowało jako nauczycielki i urzędniczki. Obowiązywały je jednak ostre ograniczenia. W niektórych państwach uważano, że nauczycielkami mogą być jedynie kobiety niezamężne. Niedopuszczalne było też prowadzenie lekcji przez kobiety w ciąży.

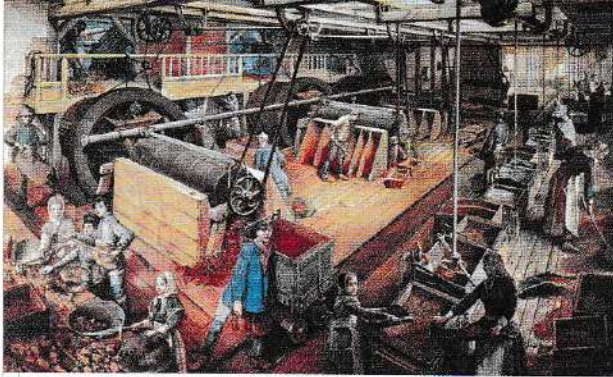

W klubie wyemancypowanych kobiet, karykatura z 1896 r.

Jednym z elementów walki o równouprawnienie w rodzinie stał się podział obowiązków w wychowywaniu dzieci. Podpis pod karykaturą brzmi: „Pani mąż chce się z panią widzieć. Mówi, że dziecku nareszcie wyszedł ząbek i przyszedł pani to pokazać”.

Jozef Israëls, *Żydowski ślub*, 1903 r.

Zakład przesiewania węgla w kopalni w Blanzy we Francji, rycina z ok. 1860 r.

W XIX w. kobiety pracowały w fabrykach na równi z mężczyznami. Zwróć uwagę na czynności, które wykonują kobiety i mężczyźni.

Na wsiach kobiety na równi z mężczyznami pracowały w gospodarstwach

rolnych. Żony robotników musiały zaś podejmować pracę zarobkową, aby swymi dochodami zasilić budżet rodziny. Były zatrudniane jako służba domowa, w fabrykach (np. tekstylnych), a nawet w kopalniach. Niewiele rodzin robotniczych mogło sobie pozwolić na to, by kobieta nie pracowała. Z pracy mogły zrezygnować tylko żony najlepiej opłacanych robotników.

TEMATY TABU

W XIX w. seksualność i życie płciowe były tematami, których nie poruszano publicznie. Celem stosunków płciowych miała być prokreacja, a każdy inny powód, by uprawiać seks, był traktowany jako nieprzyzwoity. W opinii tej zgodni byli zarówno duchowni wszystkich niemal wyznań chrześcijańskich, jak i lekarze. Jedni uważali, że jest to grzech, inni zaś twierdzili, że nie służy zdrowiu. W wielu zatem europejskich rodzinach arystokratycznych, burżuazyjnych, mieszczańskich, a nawet robotniczych, po przyjściu na świat kilkorga dzieci małżonkowie rezygnowali z życia intymnego. Powstawały nawet organizacje zalecające tzw. celibat małżeński. W tej sytuacji powodzeniem cieszyły się – akceptowane wówczas społecznie – domy publiczne. Natomiast w Stanach Zjednoczonych w drugiej połowie XIX w. narodził się ruch czystości. Małżonkowie mający kilkoro dzieci ślubowali w świątyniach, że do końca życia wytrwają w czystości.

Z biegiem czasu na postawy społeczne w coraz większym stopniu zaczęła wpływać rodząca się właśnie kultura masowa – przede wszystkim książki i czasopisma traktujące dość liberalnie sprawy seksu.

WYKONAJ POLECENIA

1. Wymień przyczyny znacznego wzrostu liczby ludności Europy w XIX w.
2. Opisz pozycję kobiety w XIX-wiecznej rodzinie europejskiej.
3. Scharakteryzuj zjawisko zawierania związków małżeńskich w XIX w. pomiędzy przedstawicielami różnych warstw społecznych.
4. Przedstaw pozycję prawną kobiety w XIX w.

WYRAŻ OPINIĘ

Oceń, czy rola kobiety w świecie współczesnym różni się od roli kobiety w XIX stuleciu. Swoją opinię poprzyj przykładami.

PRZEANALIZUJ TEKST

Fragment wspomnień Joanny Arkuszewskiej (1842–1919), działaczki niepodległościowej z okresu powstania styczniowego.

[...] byłam wtenczas tak bardzo młoda [...]. Cieszyły mnie śpiewy patriotyczne, cieszyły chorągiewki i orzełki na czapkach powstańców. Byłam nader dumna z przewożenia rozmaitych rozkazów, które jako małe bileciki zaplatałam w obfite warkoczki. [...] Mój mąż [...] rozłokowuje rannych [...]. Do nas przywiózł dwóch [...]. Wokoło słychać o potyczkach – niestety nie zwyciężamy. Ze łzami usypiam mego synka smutną kołysanką, opatruję moich rannych. [...] My kobiety byłyśmy zorganizowane w piątki dla szycia bielizny, prowiantowanie szpitala w Kurozwałkach, gdzie było dużo rannych, niestety także dla wywożenia stamtąd skrycie wyleczonych, aby nie wpadli w ręce moskiewskie. [...] kilku rannych, przebranych po kobiecemu, udało mi się wywieźć ze szpitala. [...] Jeden [...] oddział [partyzancki] [...] sformowany był u nas [...]. Ja byłam wydelegowana do Staszowa, niby z chorym dzieckiem do doktora, aby przywieźć kociołki do jedzenia. Wybrałam się karetą, wjechałam na podwórze do handlarza i tam wpakowano mi 400 manierek. Na rogatce nie chcieli mnie wypuścić, bo wojsko wyszło ścigać ten nowo formujący się oddział, ale to nic! [...] Wyjeżdżam rogatką w przeciwną stronę, nadkładam prawie dwie mile drogi [...], zdążyłam przywieźć manierki i ostrzec o zbliżającym się wojsku. [...]

Po wyjeździe mojego męża nastąpiły dla mnie smutne dni, nie ruszałam się z domu, zajęta gospodarstwem, które szło bardzo kulawo. Cała bowiem administracja [gospodarstw] była w obozie powstańców lub aresztowana. Zostali tylko dwaj starcy: kucharz i lokaj oraz pokojówka. Do obsługi i zarządu 1000-włokowego majątku [ok. 18 ha] miałam dwóch karbowych [nadzorców chłopów zatrudnionych w folwarku] i sama tak młoda, niedoświadczona z nimi gospodarzyłam.

Gdzie mogli powstańczy kopce... Wspomnienia radomskich weteranów powstania styczniowego. red. P. Bednarczyk, S. Piątkowski, Radom 2009, s. 25, 28–30.

- Opisz, jakie obowiązki domowe wykonywała autorka wspomnień w czasie powstania. Jak sama oceniała trudność tych obowiązków?
- Omów i oceń działalność polityczną autorki w okresie powstania.
- Na podstawie tekstu źródłowego i wiedzy pozaźródłowej uzasadnij stwierdzenie, że w XIX w. na ziemiach polskich kobiety zyskały pozycję szczególną, wyróżniającą je na tle innych kobiet europejskich.

PRZYPOMNIENIE

- Informacje o historii
- Najważniejsze

Kobiety w XIX w. i w Australii i pozostawa

POZYCJA

Przez wieki w historii Elżbieta I, która jedna równouprawnione jednakość kobiet – O W pierw zanej tylko należała m

EMANCYPACJA

Kobiety w niejszym o wśród kobi i zwolenni przemiany XIX w. S Ich uczestr uprawiając zarezerwow kształcenia ściu za mą żądania ra spotkały si

14

Emancypacja kobiet
na przełomie
XIX i XX w.

PRZYPOMNIJ SOBIE

- Informacje dotyczące sytuacji kobiety w XIX w.
- Najważniejsze wydarzenia polityczne XIX w. i początku XX w.

Kobiety przez całe tysiąclecia pozostawały w cieniu mężczyzn. W XIX w., dzięki wysiłkowi wielu wybitnych bojowniczek o prawa kobiet, sytuacja ta powoli się zmieniała i kobiety zaczęły brać udział w życiu kulturalnym, gospodarczym, a potem i politycznym. Zmiany te w XIX w. i w pierwszych dziesięcioleciach XX w. dotyczyły głównie Stanów Zjednoczonych, Europy, Australii i w pewnym stopniu Japonii. Państwa afrykańskie, a przede wszystkim bliskowschodnie pozostawały w tej kwestii daleko w tyle.

POZYCJA SPOŁECZNO-POLITYCZNA Kobiet W CIĄGU WIEKÓW

Przez wiele stuleci kobiety nie miały prawa działać w polityce. Nie zachowały się zatem o nich wzmianki w historii, poza nielicznymi przykładami wybitnych monarchiń, takich jak np. królowa angielska **Elżbieta I**, cesarzowa austriacka **Maria Teresa** czy cesarzowa rosyjska **Katarzyna II**. Ich władza wynikała jednak z urodzenia i odpowiednich układów politycznych. Pierwsze próby walki o polityczne równouprawnienie kobiet i mężczyzn podjęto we Francji czasów Wielkiej Rewolucji. Nie spotkały się one jednak z poparciem mężczyzn rewolucjonistów, co spowodowało, że główna bojowniczką o prawa kobiet – **Olimpia de Gouges** (czytaj: de guż) – skończyła życie na gilotynie.

W pierwszej połowie XIX w. wiele słynnych kobiet starało się zerwać ze stereotypem kobiety związanej tylko z domem, niemającej aspiracji do uczestniczenia w życiu politycznym. Do najwybitniejszych należała m.in. **George Sand** – ukochana Fryderyka Chopina.

EMANCYPANTKI

Kobiety walczące o swe prawa nazywano **emancypantkami** (łac. *emancipatio* – wyzwolenie), a w późniejszym okresie – **feministkami** (łac. *femina* – kobieta). Początkowo ruch ten nie miał poparcia nawet wśród kobiet, a przez mężczyzn był wyśmiewany. Z czasem jednak zyskiwał coraz więcej zwolenniczek i zwolenników. Procesom emancypacji kobiet sprzyjały postępujące w XIX w. w krajach zachodnich przemiany społeczno-polityczne. Rozwijały się szkolnictwo, opieka zdrowotna i społeczna. W połowie XIX w. w Stanach Zjednoczonych odbyły się pierwsze zjazdy kobiet walczących o równouprawnienie. Ich uczestniczki lansowały nowy typ kobiety – aktywnej, działającej w różnych instytucjach społecznych, uprawiającej sport. W 2. połowie XIX w. emancypantki zaczęły batalię o dostęp do różnych zawodów zarezerwowanych wcześniej dla mężczyzn – np. lekarza. Postulowały też konieczność poprawy wykształcenia kobiet i zrównania społecznych praw kobiet i mężczyzn (np. zachowania majątku po wyjściu za mąż). Uważały też, że kobiety powinny mieć możliwość noszenia męskich ubiorów. Pewne żądania radykalnych amerykańskich feministek przełomu XIX i XX w. – jak np. prawo do aborcji – spotkały się z ostrą krytyką wśród środowisk kobiecych w USA.

Niektóre działania feministek były niezwykle skuteczne, inne zaś wywoływały skutki odwrotne od zamierzonych. Wiele feministek przełomu XIX i XX w. propagowało staropanieństwo. Uważały one, że małżeństwo ogranicza kobietę, powoduje, że traci ona niezależność i staje się czyjąś własnością. Ich zdaniem jedyną drogą, aby tego uniknąć, było niewychodzenie za mąż. Dodatkową zaletą takiego rozwiązania była możliwość realizacji przez kobiety własnych zainteresowań i pasji. Postawa ta jednak naraziła feministki na kpiny i spowodowała spadek ich popularności zarówno wśród kobiet, jak i mężczyzn.

W pierwszej połowie XIX w. idee emancypacji dotarły także na ziemię polskie. **Klementyna z Tańskich Hoffmanowa**, pisarka, wydawca i pedagog, podkreślała konieczność kształcenia kobiet. Popierała ją **Narcyza Żmichowska** (patrz: ilustracja na s. 67), inicjatorka i organizatorka ruchu tzw. entuzjastek. W swoich przemówieniach i artykułach publikowanych na łamach czasopisma „Przegląd Naukowy” domagała się emancypacji i prawa kobiet do edukacji.

SUFRAŻYSTKI

Na fali XIX-wiecznych przemian społeczno-politycznych kobiety w krajach zachodnich coraz gwałtowniej zaczęły się domagać możliwości uczestniczenia w życiu politycznym. Pierwszym krokiem na drodze do uzyskania pełni praw obywatelskich przez kobiety było wywalczenie czynnego prawa wyborczego. Bojowniczki o prawa wyborcze kobiet nazywa się **sufrażystkami** (łac. *suffragium* – głos wyborczy).

Ruch sufrażystek szczególnie widoczny był w Wielkiej Brytanii, gdzie w 1903 r. Emmeline Pankhurst założyła wraz z córkami Społeczno-Polityczną Unię Kobiet. Ponieważ legalne działania (np. wysyłanie petycji do parlamentu) pozostawały bez echa, bojowniczki o równouprawnienie kobiet zaczęły się uciekać do niestandardowych metod. Organizowały np. głośne pikiety, podczas których obnosiły biało-zielono-fioletowe sztandary, przykuwały się do najważniejszych gmachów w państwie. Wdawały się też w potyczki z policją, podejmowały strajki głodowe, a nawet dokonywały aktów terrorystycznych (np. podrzucały niewielkie ładunki wybuchowe do skrzynek pocztowych).

Aresztowanie sufrażystki w Londynie, październik 1913 r.

Brytyjskie sufrażystki znane były z bezkompromisowych czynów. Nie wahały się wdawać w bijatyki z policją, dopuszczały się aktów wandalizmu, a nawet podpaleń. Wiele z nich zostało podczas takich akcji aresztowanych.

Mimo ogromnej determinacji Brytyjkom nie udało się na przełomie XIX i XX w. zdobyć praw wyborczych. Więcej szczęścia miały ich koleżanki w innych krajach. W 1869 r. Wyoming jako pierwszy stan w USA dopuścił kobiety do udziału w wyborach. Następne dziesięciolecia przyniosły kobietom prawo głosowania w innych stanach, jednak do wybuchu I wojny światowej większość Amerykanek była pozbawiona tego prawa. Również w USA sufrażystki aktywnie walczyły o swoje prawa, np. prowadziły głośne pikiety przed Białym Domem. Lepiej sprawa ta wyglądała na antypodach. W Nowej Zelandii kobiety uzyskały prawa wyborcze już w 1893 r., w Australii zaś – 9 lat później. Relatywnie wcześniej prawa wyborcze kobietom przyznano też w Skandynawii. Wiele państw nadało kobietom prawa polityczne po zakończeniu I wojny światowej.

Przyznanie praw wyborczych kobietom

Państwo	Rok uchwalenia
Nowa Zelandia	1893
Australia	1902
Finlandia	1906
Norwegia	1913
Dania	1915
Rosja Radziecka	1918
Austria	1918
Niemcy	1918
Polska	1918
Holandia	1919
USA	1920
Wielka Brytania	1928
Francja	1944
Włochy	1945
Szwajcaria	1971

Studentki a...
podczas zaj...

studiować n...
wyłącznie d...
wyłącznie n...
domagać się...
pracujących...
a zbyt inten...
wodzono te...
występował...

Najszybc...
tam pierws...
ka zdobyła...
wcześniej w...
Rosji i Aust...
Maria Skłod

Mimo co...
Szczególnie...
do wiadom...
dopuszczal...

Szybciej...
bowano bo...
ne wyłączn...

NIEZALE

W połowie...
kobiet. Czę...
czek. Prow...
z modą – p...
lizny. Coraz...
pisarek, ma...
przebić do...
m.in. wspo...

Podczas...
ska, a ich m...
stwach roln...
bardzo cięż...
tali wojsko...
liczba studi...
zyskały one...
w każdej sy...
społecznej...
również od...

skutki odwrotne od
stwo. Uważały one,
ryją własnością. Ich
zaletą takiego rozwią-
wa ta jednak naraziła
et, jak i mężczyzn.

Klementyna z Tań-
cienia kobiet. Popie-
ka ruchu tzw. entu-
saspisma „Przegląd

modnich coraz gwał-
Pierwszym krokiem
nie czynnego prawa
ec. *suffragium* – głos
był w Wielkiej Bry-
tyła wraz z córkami
ne działania (np. wy-
a, bojowniczką o rów-
standardowych metod.
nosiły białozielono-
niejszych gmachów
podejmowały strajki
ych (np. podrzuciły
owych).

13 r.

Nie wahały się wdawać
podpaleń. Wiele z nich

w wyborczych kobietom

	Rok uchwalenia
	1893
	1902
	1906
	1913
	1915
	1918
	1918
	1918
	1918
	1919
	1920
	1928
	1944
	1945
	1971

Studentki amerykańskiego college'u
podczas zajęć z fizyki, 1900 r.

DOŚCĘP DO EDUKACJI

W XIX w. i w pierwszych dziesięcioleciach XX w. kobiety walczyły nie tylko o prawa polityczne, lecz także o dostęp do edukacji i, co za tym idzie, o możliwość wykonywania różnych zawodów. Chciały w ten sposób urzeczywistnić swoje marzenia i uniezależnić się od mężczyzn.

Na początku XIX w. kobiety nie miały prawa studiować na uniwersytetach. Mogły co najwyżej uczyć się w prywatnych szkołach przeznaczonych wyłącznie dla kobiet i ewentualnie pobierać nauki w domu. Edukacja ta była jednak nastawiona niemal wyłącznie na zdobycie wiedzy i umiejętności potrzebnych do prowadzenia domu. Kiedy więc zaczęły domagać się możliwości zdobywania wiedzy na wyższych uczelniach, napotkały ogromny opór ze strony pracujących tam mężczyzn. Uważali oni, że umysł kobiety nie jest przystosowany do studiowania, a zbyt intensywna nauka może się niekorzystnie odbić na jej zdrowiu fizycznym i psychicznym. Dowodząco też, że obecność kobiet na zajęciach może być przyczyną demoralizacji. Szczególne obawy występowały w przypadku, gdy kobiety decydowały się na studia medyczne.

Najszybciej prawo do wstępowania na studia wyższe zdobyły kobiety w USA. W 1837 r. powstała tam pierwsza uczelnia przeznaczona wyłącznie dla nich. Dwanaście lat później pierwsza Amerykanka zdobyła wyższe wykształcenie medyczne. W Europie zmiany te następowały nieco wolniej – najwcześniej we Francji (1863 r.), Szwajcarii i krajach skandynawskich. Silniejszy opór był w Niemczech, Rosji i Austro-Węgrzech. Polki często wyjeżdżały na studia do Francji czy Szwajcarii. Uczyniła tak np. **Maria Skłodowska**.

Mimo coraz większych ustępstw na rzecz kobiet bramy wielu wydziałów były dla nich zamknięte. Szczególnie dotyczyło to kierunków prawniczych i medycznych. Wielu uczonych nie przyjmowało do wiadomości faktu, że zyskały one prawo do wstępowania na wyższe uczelnie. Nie tylko nie dopuszczali oni kobiet do egzaminów, ale nawet nie zezwalali na udział w zajęciach.

Szybciej udało się przełamać opór środowisk medycznych. W niektórych częściach Europy potrzebowano bowiem lekarek i farmaceutek (np. muzułmanki mieszkające na Bałkanach mogły być badane wyłącznie przez kobiety).

NIEZALEŻNOŚĆ

W połowie XIX w. stopniowo poprawiała się pozycja zawodowa kobiet. Często obejmowały one posady nauczycielek czy urzędniczek. Prowadziły też własne firmy – przede wszystkim związane z modą – pracownie krawieckie, salony piękności, wytwórnie bielizny. Coraz więcej było też kobiet zajmujących się sztuką: poetek, pisarek, malarek, aktorek. Kobietom znacznie trudniej było się przebić do świata naukowego. Wiele przeszkód musiała pokonać m.in. wspomniana już Maria Skłodowska-Curie.

Podczas I wojny światowej miliony mężczyzn powołano do wojska, a ich miejsca w fabrykach, urzędach, szpitalach czy gospodarstwach rolnych musiały zająć kobiety. Wykonywały one niekiedy bardzo ciężkie prace fizyczne. Wiele kobiet trafiło na front – do szpitali wojskowych, gdzie opiekowały się rannymi. Zwiększyła się liczba studiujących kobiet. Dzięki pracy i zarobionym pieniądzązom zyskały one niezależność finansową i pewność, że dadzą sobie radę w każdej sytuacji. Zmiany te spowodowały znaczny wzrost pozycji społecznej kobiet. Po zakończeniu I wojny wiele państw, w tym również odrodzone państwo polskie, przyznało im prawa wyborcze.

Amerykański plakat propagandowy zachęcający kobiety do zostawiania sanitariuszkami i pielęgniarzkami w szpitalach wojskowych, 1918 r.

Strój kobiety od XIX w. do dzisiaj

Stroje kobiece przez stulecia świadczyły o zmyśle estetycznym oraz obowiązujących normach obyczajowych. Na ich kształt i fason zawsze oddziaływał charakter kultury danej epoki. Decydujący wpływ miały także warunki klimatyczne oraz umiejętności tkackie, farbiarskie i krawieckie. Moda zmieniała się wraz z rytmem ogólnych zmian kulturowych.

Suknia z okresu klasycyzmu (początek XIX w.)

Krynolina – suknia z połowy XIX w.

Tiurniura – suknia z końca XIX w.

Strój kobiety z lat 20. XX w.

Lata 50. XX w.

Lata 60. XX

PRACA Z INFOGRAFIĄ

- Na podstawie fotografii określ, jak zmieniła się moda, kształt sylwetki i fasony strojów.
- Wyjaśnij, jakie czynniki m...

Lata 60. XX w.

Lata 70. XX w.

Strój współczesny

Lata 80. XX w.

Lata 50. XX w.

ających normach
tej epoki. Decydujący
krawieckie. Moda

Turniura – suknia z końca XIX w.

PRACA Z INFOGRAFIKĄ

- Na podstawie fotografii omów zmiany w stroju kobiecym od początku XIX w. do dnia dzisiejszego. Zwróć uwagę na długość strojów, kształt sylwetki itp.
- Wyjaśnij, jakie czynniki mogły decydować o zmianach w modzie w kolejnych okresach.

REWOLUCJA W MODZIE

Zmiany w pozycji społecznej kobiet wpłynęły również na modę. Strój kobiecy stawał się w ciągu XIX w. coraz wygodniejszy. Rezygnowano z krynolin, wielkich kapeluszy. Na początku XX w. pojawiły się liczne głosy postulujące odrzucenie wszechobecnych damskich gorsetów. Postępowi lekarze zaczęli dowodzić, że gorsety są bardzo niebezpieczne dla zdrowia kobiet. Krępowały one talię, opinały brzuch, przyczyniały się do urazów żeber, deformacji i przemieszczeń narządów wewnętrznych, były przyczyną poronień.

Rewolucja w modzie kobiecej nastąpiła jednak dopiero po zakończeniu I wojny światowej. Całkowicie odrzucono wtedy gorsety, stroje kobiece stały się dopasowane do figury, a sukienki i spódnice skrócono. Kobiety zaczęły również nosić rzeczy zarezerwowane wcześniej wyłącznie dla mężczyzn, m.in. spodnie czy krawaty. Zmieniły też fryzury na znacznie krótsze.

Modelki w sklepie z ubiorami damskimi, Stany Zjednoczone, zdjęcie z 1921 r.

WYKONAJ POLECENIA

1. Opisz zmiany w pozycji społecznej i politycznej kobiet zachodzące na przestrzeni XIX i w pierwszych dziesięcioleciach XX w.
2. Scharakteryzuj sposoby walki kobiet o prawa polityczne w XIX i w pierwszych dziesięcioleciach XX w.
3. Wyjaśnij, dlaczego dla sytuacji społecznej i politycznej kobiet duże znaczenie miały czasy I wojny światowej.

WYRAŻ OPINIĘ

Oceń, czy dziś na całym świecie kobiety korzystają z równouprawnienia politycznego. Swoją opinię poprzyj przykładami.

PRZEANALIZUJ TEKST

Fragment relacji z Kongresu Niemieckich Kobiet (Lipsk, 1865 r.) zamieszczonej w „Bluszczu” – ilustrowanym polskim tygodniku dla kobiet.

[...] przeszło pięćdziesiąt niewiast przybyłych z rozmaitych stron [Niemiec] [...] wzięło udział w tem zebraniu. Między tą rzeszą niewieścią znajdowało się kilka kobiet, których nazwiska znane są w literaturze niemieckiej [...]. W obradach brali udział i mężczyźni, ale tylko z głosem doradczym [...]. Zadaniom wziętym pod rozwagę kongresu niepodobna odmówić wielkiego znaczenia [...]. Większość – mianowicie naszych kobiet – może nie zgodzi się na formę tych zebrań [...]. Byłoby daleko lepiej postawione kwestie rozbić czy to po kółkach rodzinnych, czy też w piśmiennictwie, niż wspinać do publicznej mównicy z sążnistymi wnioskami, rozprawami i przemówieniami [...], ale powtarzamy, postawionym zadaniom nie można odmówić ważności i wysokiego interesu. Tym paniom bowiem kongresującym szło o roztrząśnienie środków ulepszenia doli niewiasty, o pewne stosunkowe zrównanie różnicy istniejącej między wychowaniem kobiet i mężczyzn, o zabezpieczenie im prawa do pracy i tym sposobem otwarcia szranek dla zwiększonej ich działalności w społeczeństwie. Niewątpliwie kwestia pracy kobiecej zasługuje na pilną i bezstronną uwagę, a jest jeszcze tak nowa, iż nawet między kobietami mało liczy zwolenniczek rozumiejących istotne jej znaczenie. Pod tym względem kongres może mieć niewątpliwy wpływ na rozjaśnienie pojęć między samymi niewiastami. Dobrze będzie, jeśli ta inicjatywa nie wyjdzie od mężczyzn, ale od kobiet samych. Zaświadczy to o sile ich życiowej, a zarazem samą ideę uchroni od pozorów narzucenia, o co zbyt często kobiety posądzają reformy podawane im męską dłońią.

A. Wiślicki, Kongres Niemieckich Kobiet w Lipsku, „Bluszczy”, 9 (21) listopada 1865.

- Opisz, kto brał udział w kongresie. Jakiego miał uprawnienia w czasie obrad?
- Określ, jakie kwestie interesowały uczestników kongresu. Które z nich zostały przez autora uznane za najważniejsze i dlaczego?
- Jak autor oceniał ideę organizowania kobiecych kongresów?

PRZYPOMNIENIE

- Sytuację dzieci
- Proces kształtowania

Wolność

ro...
tę...
dziecka – za...
zajmował się...
przeszkodzik...
chroniące dz...
wszystkich po...

DZIECI W

W XIX w. mo...
cano się ku id...
dzieci. Poświę...
należących d...
biety nadal ro...
niejszych na...
zatem spłodz...
dem była bie...
zarobione pra...
skie w całej E...
dzietności dz...

Pod koniec...
Europy sytuac...
mysłowionyc...
przede wszyst...

Wizyta u lekar

W XIX w. postę...
ograniczenia śm...
połowie tego stule...
wanego przez kob...
wymagający odpo...
Ukształtował się...
pielęgniarek, opar...

15

Dziecko
w XIX i XX w.**PRZYPOMNIJ SOBIE**

- Sytuację dziecka w okresie średniowiecza i w czasach nowożytnych.
- Proces kształcenia dzieci w okresie średniowiecza i nowożytności.

W okresie między XVIII a XX stuleciem zaszły ogromne zmiany w podejściu do dzieci i ich roli w rodzinie. Na początku XVIII w. dzieci traktowano często przedmiotowo – jako lokatę kapitału i dodatkową parę rąk do pracy. Oświecenie postulowało zmianę stosunku do dziecka – zaczęto dostrzegać w nim człowieka, czującą istotę potrzebującą miłości (tymi sprawami zajmował się w dziele *Emil, czyli o wychowaniu* wybitny myśliciel – **Jean-Jacques Rousseau**, co nie przeszkodziło mu w oddaniu własnych dzieci do przytułku). W XX w. pojawiło się ustawodawstwo chroniące dzieci i instytucje stojące na straży ich szczęśliwego dzieciństwa. Niestety, mimo tych wszystkich pozytywnych zmian, do dziś w wielu krajach dziecko jest traktowane niemal jak przedmiot.

DZIECI W DZIEWIĘTNASTOWIECZNEJ RODZINIE

W XIX w. można zaobserwować dwa różne podejścia do prokreacji. W rodzinach zamożnych zwracano się ku idei bardziej świadomego macierzyństwa, co powodowało, że na świat przychodziło mniej dzieci. Poświęcano im jednak bardzo dużo uwagi. Były starannie wychowywane i edukowane. W rodzinach należących do niższych warstw społecznych, zwłaszcza w rodzinach robotniczych i chłopskich, kobiety nadal rodziły nawet po kilkanaścioro dzieci. Istniało kilka powodów tego zjawiska. Do najważniejszych należała bardzo duża śmiertelność wśród noworodków, niemowląt i dzieci. Starano się zatem spłodzić ich jak najwięcej, mając nadzieję, że chociaż niektóre z nich przeżyją. Drugim powodem była bieda. Robotnicy w XIX w. zarabiali bardzo mało. Dla wielu z nich dodatkowe pieniądze zarobione przez dzieci były znaczącym uzupełnieniem domowego budżetu. Również rodziny chłopskie w całej Europie wykorzystywały pracę nawet bardzo małych dzieci. Innym powodem wysokiej dzietności dziewiętnastowiecznych rodzin był brak powszechnych zasad antykoncepcji.

Pod koniec XIX stulecia w niektórych rejonach Europy sytuacja zaczęła się zmieniać. W uprzemysłowionych państwach Europy Zachodniej, przede wszystkim we Francji, w Wielkiej Brytanii,

Wizyta u lekarza, rycina z XIX w.

W XIX w. postęp medycyny przyczynił się do znacznego ograniczenia śmiertelności wśród niemowląt i dzieci. W drugiej połowie tego stulecia zmieniło się też postrzeganie – zdominowanego przez kobiety – pielęgniarstwa, które uznano za zawód wymagający odpowiedniego przygotowania profesjonalnego. Ukształtował się wówczas system kształcenia przyszłych pielęgniarek, oparty na zajęciach teoretycznych i praktycznych.

Belgii i Szwajcarii, dzięki rozwojowi medycyny, wzrostowi poziomu higieny i ogólnemu podniesieniu się zamożności społeczeństwa spadła śmiertelność wśród niemowląt i dzieci. Robotnicy zaś zaczęli uzyskiwać korzystniejsze prawa i warunki pracy. Wszystko to spowodowało, że w tej części kontynentu nawet rodziny robotnicze mogły sobie pozwolić na zmniejszenie liczby płodzonego potomstwa. W zamian za to troskliwiej i uważniej zajmowały się tym, które już na świat przyszło. Na wschodzie i południu kontynentu nadal jednak dominował model rodziny tradycyjnej, wielodzietnej.

WYCHOWANIE DZIECI W XIX STULECIU

Dziewiętnaste stulecie przyniosło również dalsze zmiany w podejściu do wychowania dzieci. Dzięki postulatом oświeceniowych myślicieli i działaczy potomstwo przestano traktować przedmiotowo. Zaczęto w dzieciach dostrzegać młodych ludzi. Kochano je i starano się poświęcać im jak najwięcej uwagi. Nadal jednak wychowywano je dość surowo. Wpajano im (a często również wymuszano) szacunek dla rodziców i starszych. Na porządku dziennym były kary, w tym również dotkliwie i upokarzające kary cielesne. Uważano, że dzięki nim dzieci nauczą się pokory i dyscypliny oraz nabiorą wytrzymałości i siły.

W stuleciu pary i postępu podejście do wychowania dzieci zależało od zamożności rodziców. Znacznie więcej uwagi poświęcano im w rodzinach arystokratycznych i zamożnych rodzinach szlacheckich czy burżuazyjnych. Zapewniano im najpierw mamki (kobiety pochodzące najczęściej z ludu, które wykarmiały je własnym mlekiem), następnie zaś bony, guwernantki, nauczycieli języków, tańców itd. Dziewczynki przygotowywano do roli przyszłych pań domu, chłopców zaś – do pracy zawodowej. Kilkuletnie dzieci oddawano często do szkół z internatami, gdzie wznosiły w środowisku rówieśników, często bez kontaktów z rodzinami.

Inaczej wyglądało to w rodzinach uboższych. Dzieciom z rodzin chłopskich czy robotniczych rodzice, pracujący często po kilkanaście godzin dziennie, nie mogli poświęcić zbyt wiele czasu ani uwagi.

Często też zmuszali je do pracy w fabrykach czy w gospodarstwach rolnych. W wielu przypadkach pozbawione dozoru rodzicielskiego dzieci wychowywała po prostu ulica.

Joan Planella i Rodríguez,
Mała tkaczka, 1882 r.

Dzieci w fabrykach

W 1. połowie XIX stulecia dzieci pracowały równie ciężko jak dorośli. Zatrudniano je nie tylko jako służbę domową, ale nawet do bardzo ciężkich i niebezpiecznych prac w kopalniach, hutach czy fabrykach. W bogatych i uprzemysłowionych krajach Europy Zachodniej sytuacja zaczęła zmieniać się w latach 30. i 40. XIX w. W Wielkiej Brytanii (najbardziej uprzemysłowionym wówczas kraju świata) pojawiły się naciski społeczne, aby zakazać zatrudniania dzieci w fabrykach. Ich efektem był uchwalony w 1833 r. zakaz zatrudniania dzieci poniżej 9. roku życia. W ślad za tym pojawiły się następne ograniczenia, takie jak zakaz pracy dzieci w kopalniach czy zakaz pracy młodzieży do 18. roku życia więcej niż 12 godzin dziennie.

SZKOŁA UCZY I WYCHOWUJE

Przez cały XIX w. w europejskim szkolnictwie dominował pogląd, że szkoła powinna nauczyć młodych ludzi przede wszystkim dyscypliny. Z tego powodu wprowadzano obowiązek noszenia mundurów w szkołach. Uczniów karano za najmniejsze przewinienia. Na porządku dziennym były kary cielesne wymierzane np. dyscypliną, różgami czy linałem. Poddawano ich również stałej obserwacji, sprawdzając, jak spędzają wolny czas po zajęciach szkolnych.

Kara cielesna

Zmiany w...
i XIX stulecia...
Pestalozzi po...
Zalecał aktyw...
Uważał też, z...
Zmiany te zo...
to wprowadz...
wypowiadać...
tego stulecia...
kary cielesne

ZMIANA W

Dwudzieste s...
rych najstras...
który trwa do...
stopniu wpły...
z najbardziej...
W XX w. w...
model rodzin...
Zachodniej i...
mi. Dostępne...
potomstwa. I...
że w krajach...
znaczące zm...
lepszą opiekę...
ogromny ods...
zatrudniania

Zmieniło s...
lu nauki opa

Kara cielesna w szkole, rycina z XIX w.

Zmiany w podejściu do edukacji i wychowania w szkołach pojawiły się już na przełomie XVIII i XIX stulecia, a szczególnie w 1. połowie XIX w. Znakomity szwajcarski pedagog **Johann Heinrich Pestalozzi** postulował odejście w szkołach od skrajnej dyscypliny na rzecz metod bardziej liberalnych. Zalecał aktywizację uczniów na lekcjach i dostrzeganie w nich partnerów do rozmów i współpracy. Uważał też, że metody pracy z uczniem powinny być dostosowane do jego wieku i poziomu rozwoju. Zmiany te zostały zaakceptowane i szeroko zastosowane dopiero pod koniec XIX w. Wtedy też zaczęto wprowadzać naukę przez zabawę (powstawały m.in. place zabaw dla dzieci), pozwalano dzieciom wypowiadać się na temat własnych zainteresowań i pod ich kątem starano się je uczyć. Do końca tego stulecia dominowało jednak bardzo rygorystyczne podejście. Wciąż stosowano wobec uczniów kary cielesne, wymierzane często za dość błahę przewinienia.

ZMIANA W PODEJŚCIU DO DZIECI W XX W.

Dwudzieste stulecie to czas okrutnych, wyniszczających społeczeństwa konfliktów zbrojnych, z których najstraszniejszym była II wojna światowa. W jej wyniku ukształtował się nowy ład światowy, który trwa do dziś. Minione stulecie to również czas ogromnych zmian cywilizacyjnych. W znacznym stopniu wpłynęły one na pozycję dzieci w rodzinach. Nie dotyczy to jednak dzieci wywodzących się z najbiedniejszych państw świata.

W XX w. w uprzemysłowionych państwach Europy Zachodniej i Ameryki Północnej zmienił się model rodziny. Poprawił się poziom medycyny i opieki socjalnej nad matką i dzieckiem. W Europie Zachodniej i w Ameryce na rynku pojawiło się wiele produktów, które ułatwiały opiekę nad dziećmi. Dostępność antykoncepcji spowodowała, że precyzyjniej planowano przychodzenie na świat potomstwa. Jednocześnie coraz więcej kobiet podejmowało pracę zarobkową. Wszystko to sprawiło, że w krajach uprzemysłowionych na świat przychodziło znacznie mniej dzieci. Pociągnęło to za sobą znaczące zmiany społeczne. Mimo natłoku obowiązków rodzice starali się zapewnić dzieciom coraz lepszą opiekę i wykształcenie. W 2. połowie XX w. w krajach Europy Zachodniej i Ameryki Północnej ogromny odsetek dzieci kończył szkoły ponadpodstawowe. W krajach tych wyeliminowano możliwość zatrudniania dzieci.

Zmieniło się też podejście do nauczania. Od lat 20. zeszłego stulecia zaczęto odchodzić od modelu nauki opartego na dyscyplinie i karach cielesnych (te ostatnie najpierw poważnie ograniczono,

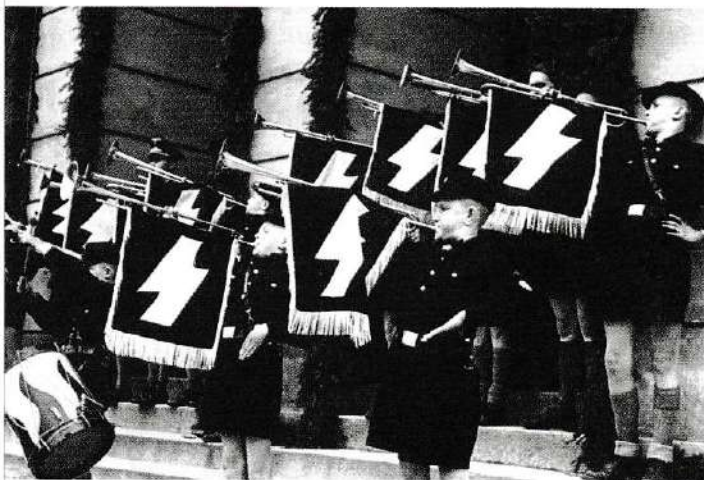
a w latach 80. XX w. całkowicie ich zakazano). Jednocześnie wzmożła się presja na przyswajanie przez uczniów większych partii materiału i kontynuowanie nauki na kolejnych poziomach edukacji.

DZIECI W SPOŁECZEŃSTWACH TOTALITARNYCH

W XX w. na świecie powstały niezwykle niebezpieczne systemy totalitarne: komunizm, faszyzm i nazizm. Wychowanie dzieci w duchu ideologii stanowiło niezwykle istotny element działania państw totalitarnych.

W Związku Radzieckim dzieci od najmłodszych lat były poddawane indoktrynacji komunistycznej. W wieku 9 lat wstępowały od organizacji pionierów, następnie zaś – po ukończeniu 14 lat – do **Komsomołu** – Komunistycznego Związku Młodzieży. W organizacjach tych, znajdujących się pod całkowitą kontrolą partii komunistycznej, wpajano im umiłowanie marksizmu-leninizmu i promowano idee walki z religią. Z drugiej strony władze komunistyczne obchodziły się brutalnie z dziećmi *bezprizornymi* – bezdomnymi, porzuconymi, wykluczonymi poza nawias komunistycznego społeczeństwa. Dzieci takie żyły według własnego kodeksu postępowania, często z pogranicza świata przestępczego, dlatego za niewielkie nawet przewinienia groziły im ciężkie kary, łącznie z karą śmierci. Zamykano je w obozach pracy, często wraz z tymi, których rodzice zostali skazani w procesach politycznych.

Podobne organizacje stworzono w nazistowskich Niemczech i faszystowskich Włoszech. Młodzi chłopcy w III Rzeszy mieli obowiązek należeć do **Hitlerjugend**. Wpajano im tam uwielbienie dla Adolfa Hitlera, głoszą ideologię nazizmu i wzbudzano nienawiść do „wrogów” narodu, przede wszystkim Żydów i komunistów. Dzięki odpowiedniemu programowi wychowania – ćwiczeniom fizycznym i terenowym – przygotowywano ich do służby wojskowej. Niemieckie dziewczynki musiały

wstępować do BDM – Związku Niemieckich Dziewcząt, gdzie przysposabiano je do roli matek oddanych ideologii nazistowskiej. We Włoszech stworzono młodzieżową organizację o nazwie Balilla, której celem było przygotowywanie młodych Włochów do życia w państwie faszystowskim.

Fanfarzyści Hitlerjugend, 1941 r.

DZIECI NA WOJNIE

Dwudziestowieczne konflikty zbrojne bardzo boleśnie dotykały najmłodszych. Odciskały się zarówno na ich zdrowiu fizycznym, jak i na młodej, nie do końca wykształconej jeszcze psychice. Dzieci doświadczały okrucieństw wojny. Padały ofiarą aktów ludobójstwa, ginęły podczas działań zbrojnych czy bombardowań. Te, które przeżyły, już w życiu dorosłym przez całe dziesięciolecia musiały się zmagać z wojenną traumą. Rany w psychice często pozostawały na całe życie.

Podczas II wojny światowej dzieci były też zmuszane do udziału w walkach. W ostatnim okresie wojny, wobec braku starszych rekrutów, do niektórych armii wcielano młodych, kilkunastoletnich chłopców. Walczyli oni m.in. w Armii Czerwonej, Wehrmachcie czy armii japońskiej.

Wojenni bohaterowie

W XX w. sytuacja polityczna zmuszała i młodzież do walki. Do legendy przeszli bohaterowie z lat 20. XX w. (np. w Warszawie przez chłopców – **Orleńscy** z **Lwowa**). Bohaterskie kartki należą do członkowie Szarej Szeregi, konspiracyjnej organizacji Harcerstwa Polskiego od pierwszych dni II wojny. Szare Szeregi liczyły 10 tysięcy, była nauka, starsze harcerskim na polu. W czasie powstań Szeregów służyli

Obecnie porywane od innymi wojownikami sekwencji sw

PRAWA DZIECI

W XX w. starano się na ich straży i także instytucje

Jednym z przedstawień wencję praw a ną praw członków (Fundusz Narodowy), Wysokości traktatów

Jednocząca W 1949 r. powstała ona karta straży – Europejskiej wencji w 1950 r. o wykonywaniu

W Polsce wychowania dzieci wcześniej zastrzeżone

Wojenni bohaterowie

W XX w. sytuacja historyczno-polityczna zmusiła polskie dzieci i młodzież do walki za ojczyznę. Do legendy przeszły strajki szkolne na ziemiach polskich na początku XX w. (np. we Wrześni) czy obrona Lwowa przez chłopców i dziewczęta – **Orlęta Lwowskie**.

Bohaterskie karty zapisał także członekowie **Szarych Szeregów**, konspiracyjnej organizacji Związku Harcerstwa Polskiego działającej od pierwszych dni II wojny światowej.

Szare Szeregi liczyły w 1944 r. ok. 15 tys. członków, wśród których były nawet kilkuletnie dzieci. Celem najmłodszych harcerzy była nauka, starsi przygotowywali się do walki, najstarsi zaś walkę podejmowali. Do najsłynniejszych żołnierzy z krzyżem harcerskim na piersiach należeli **Jan Bytnar**, ps. „Rudy”, **Aleksy Dawidowski**, ps. „Alek” i **Tadeusz Zawadzki**, ps. „Zośka”. W czasie powstania warszawskiego wstąpiły się m.in. harcerskie bataliony AK „Zośka” i „Parasol”. Harcerze z Szarych Szeregów służyli także w ramach poczty polowej oraz jako łącznicy czy przewodnicy w kanałach.

Najmłodszy żołnierze powstania warszawskiego

Obecnie podczas wojen w Afryce dochodzi do szczególnie bestialskich zachowań wobec dzieci. Porywane od rodziców, zmuszane biciem, oszalałymi alkoholem i narkotykami stają się bezwzględni wojownicy, znacznie bardziej okrutnymi niż dorośli, bo niezdałymi sobie sprawy z konsekwencji swoich czynów.

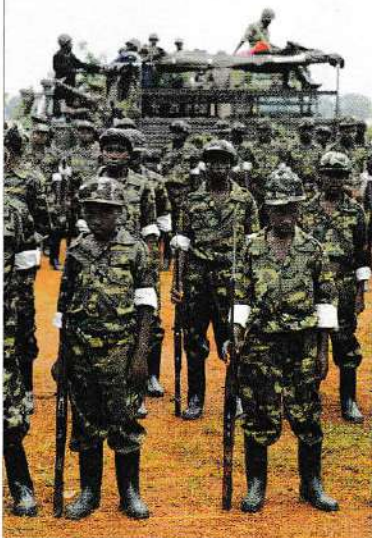
PRAWA DZIECI

W XX w. starania o przestrzeganie praw człowieka wpłynęły na rozwój systemu praw dziecka. Dziś na ich straży stoją wyspecjalizowane komórki Organizacji Narodów Zjednoczonych, Unii Europejskiej, a także instytucje krajowe. Do walki o prawa dziecka włączają się też organizacje pozarządowe.

Jednym z podstawowych dokumentów dotyczących praw dziecka przyjętych przez ONZ była przedstawiona z inicjatywy Polski w 1959 r. *Deklaracja praw dziecka*. W 1989 r. ONZ uchwaliła *Konwencję praw dziecka*. Wiele różnych organów istniejących w ramach struktur ONZ zajmuje się ochroną praw człowieka, a co za tym idzie również ochroną praw dziecka. Organy ONZ do spraw ochrony praw człowieka to m.in.: Rada Gospodarczo-Społeczna i współpracująca z nią organizacja UNICEF (Fundusz Narodów Zjednoczonych Pomocy Dzieciom), Komitet Praw Człowieka (organ współpracujący). Wysoki Komisarz Narodów Zjednoczonych do Spraw Praw Człowieka i różnorodne komitety traktatowe, m.in. **Komitet Praw Dziecka**.

Jednocząca się Europa dbała również o ochronę na swoim terytorium praw i wolności człowieka. W 1949 r. powstała Rada Europy. W 1950 r. podpisano *Europejską konwencję praw człowieka*. Potwierdziła ona katalog istniejących praw człowieka oraz wprowadziła w życie instytucję, która stoi na ich straży – **Europejski Trybunał Praw Człowieka** z siedzibą w **Strasburgu** (Polska stała się stroną konwencji w 1992 r.). Bezpośrednio praw dziecka dotyczy podpisana w 1996 r. *Europejska konwencja o wykonywaniu praw dziecka*.

W Polsce przestrzeganie praw dzieci sankcjonuje konstytucja. Artykuł 48 mówi o prawie do wychowania dzieci zgodnie z własnym sumieniem przy założeniu przestrzegania praw dziecka, jednocześnie zastrzegając możliwość ograniczenia lub odebrania praw rodzicielskich tym, którzy będą

Nastoletni żołnierze, Uganda, 1987 r.

Toczące się w Afryce liczne konflikty zbrojne powodują cierpienia dzieci. Afrykańskie dzieci są nie tylko biernymi ofiarami działań zbrojnych, ale również wykorzystuje się je jako żołnierzy.

te prawa naruszać. Artykuł 72 *Konstytucji RP* zapewnia zaś bezpośrednio prawa dziecka, głośząc, że „Każdy ma prawo żądać od organów władzy publicznej ochrony dziecka przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem i demoralizacją. Dziecko pozbawione opieki rodzicielskiej ma prawo do opieki i pomocy władz publicznych. W toku ustalania praw dziecka organy władzy publicznej oraz osoby odpowiedzialne za dziecko są obowiązane do wysłuchania i w miarę możliwości uwzględniania zdania dziecka”. Ustawa sankcjonuje istnienie i działania **Rzecznika Praw Dziecka**, który jest odpowiedzialny za ochronę praw dzieci w naszym kraju.

Poza krajowym systemem ochrony praw dzieci istnieje jeszcze wiele organizacji pozarządowych, które wśród celów swojej działalności mają także wpisaną ochronę praw najmłodszych. Do najbardziej znanych należą Caritas, Polska Akcja Humanitarna czy Wielka Orkiestra Świątecznej Pomocy.

WYKONAJ POLECENIA

1. Opisz, w jaki sposób zmieniło się położenie dzieci w krajach Europy Zachodniej w XIX w.
2. Przedstaw zmiany w podejściu do wychowania szkolnego, które zaszły od początków XIX do XX w.
3. Scharakteryzuj politykę w państwach totalitarnych w stosunku do najmłodszych obywateli.
4. Omów, w jaki sposób po II wojnie światowej gwarantowano prawa dzieci i przedstaw, jakie organizacje zajmują się ochroną praw dziecka w Polsce.

WYRAŹ OPINIĘ

Oceń, w jaki sposób wojny i inne współczesne konflikty zbrojne wpływają na postrzeganie świata przez dzieci. Swoją opinię poprzyj przykładami.

PRZEANALIZUJ TEKST

Fragment współczesnej książki *Społeczna historia Europy* autorstwa Hartmuta Kaelblego.

U schyłku lat sześćdziesiątych zaczęły się zmieniać również relacje między rodzicami a dziećmi. Ważne były tu zmiany demograficzne. Dzieci wznosiły w znacznie mniejszych rodzinach, z o wiele mniejszą liczbą rodzeństwa, coraz częściej nawet jako jedyne dziecko. Jednocześnie coraz więcej dzieci doświadczało, że jedno z rodziców, niekiedy też rodzeństwo, zmieniało się wskutek rozvodu i powtórnego małżeństwa.

Poza tym relacje między rodzicami a dziećmi zmieniły się przede wszystkim na skutek ukształtowania się małżeństwa skupionego na dziecku. Wprawdzie dziecko skupiało zawsze uwagę rodziców, ale teraz skupiało na sobie ich rodzicielskie uczucia, rodzicielską opiekę i nadawało zasadnicze znaczenie relacjom między małżonkami [...]. Zmieniło się nastawienie rodziców do wychowania dzieci. Jego celem nie było już tylko przygotowanie dzieci do życia i zadbanie o możliwości zdobycia jak najlepszego wykształcenia i zawodu. Rodzice szukali też bardziej niż przedtem własnego szczęścia i urzeczywistnienia siebie w wychowywaniu; dotyczyło to nie tylko matek, lecz również ojców. Sprzyjała temu też malejąca liczba dzieci. Wychowawcze wymagania, jakie stawiali sobie sami rodzice i jakie stawiali im otoczenie, znacznie przy tym wzrosły.

H. Kaelble, *Społeczna historia Europy*, przet. J. Antkowiak, Warszawa 2010, s. 41.

- Wskaż podane przez autora przyczyny zmian w relacjach między rodzicami a dziećmi w 2. połowie XX w.
- Wyjaśnij, na czym polegały zmiany w relacjach pomiędzy rodzicami a ich dziećmi.

PRZYPOMNIENIE

- Znaczenie
- Walkę kobi

Społeczeństwo...
jącego...
oraz...
przeobrażenie...
Wszystko to...
Źródła...
zewewnętrzny...
należą m.in...
ny demogra...
rają presję...
wnętrznym...
działa globa...
ralnego wpl...

Restauracja

Jednym z sym...
należące do o...
znaleźć na ca...

Zmiany...
pojawiające...
kompromis...
to tzw. roz...
wiązać w t...
punktem z...

RUCH SP

Niekiedy w...
wspólnego...
ideologii i w...

» Zmiana spo...

